

СИНЕРГЕТИКА ТА ВАРІАНТИ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ

В конечном итоге богатые будут жить в своеобразных гетто, окруженные военными частями, потому что всё остальное вокруг превратится в бесконечные трупы - остатки нашей некогда могущественной цивилизации. Причина - опять та же самая - недостаток ресурсов. Они станут просто недоступны для большинства... Мир дикости будет существовать в бесконечных войнах и конфликтах, жить по принципу и законам криминального мира, которые, по сути дела, лишь адаптация законов племенного общества к современной ситуации. Мир богатых будет загонять «быдло» в его норы, а трупы будут отвечать убийствами с дикой жестокостью и очередными терактами. В итоге конфликты охватят практически все зоны нестабильности, появятся новые, и тогда применение оружия массового поражения будет только вопросом времени.

Майкл Дэвис «Планета трупов»

«Війна ідеологічна». Такі війни були завжди. Навіть коли війну влаштовували за банальний переділ територій. Але завжди були люди, які вірили в те, що передусім, — це ідея. Ми знаємо війни за віру між католиками і гугенотами, Хрестові походи і, зрозуміло, громадянські війни як в США, так і в Росії. Друга світова війна так само була значною мірою «війною за віру». Після неї почалася підготовка до ще більше тотального протистояння. І протягом півстоліття глобальна війна представлялася у вигляді ядерного катаклізму, в якому головні протиборці сторони, — СРСР і США розділені ідеологічно. Причому ні про яку реальну вигоду тоді не йшлося — було абсолютно зрозуміло, що в атомному кошмарі існуюча цивілізація загине.

Усвідомлення цього факту було виражене у фразі британських пацифістів, яку приписують відомому ученому і громадському діячеві Бертрану Расселу: «Краще бути червоним, чим мертвим» (Better red than dead), яка в США швидко була перевернута антикомуністами: «Краще бути мертвим, чим червоним». Хоча взагалі-то самі американські джерела відносять її авторство Йозефу Геббельсу, який заявив це напередодні падіння Берліна.

Американські антикомуністи на чолі з сенатором Джо Маккарті бачили небезпеку саме ідеологічну, не опускаючись до низьких матерій. Головне, що вони бачили в радянському строї, — цей атеїзм (тобто війну з релігією), руйнування консервативних засад і основ прав власності. Попутно комуністи звинувачувалися як прибічники розпусти, гомосексуалізму і расової неохайності (у той час в США офіційно існувало расове нерівноправ'я). Парадокс — в XXI столітті росіяни з точки зору американських демократів ревні маккартісти. З іншого боку, існував активний лівий прокомуністичний і прорадянський рух. Слова іспанської республіканки Долорес Ібарурри «...краще померти стоячи, чим жити на колінах», сказані за часів громадянської війни в Іспанії (точніше, в 1936 році), відносяться до підтримки бунтівників-франкістів фашистською Німеччиною і Італією.

Проте після Другої світової ця фраза стала загальним гаслом борців антиколоніальної боротьби. По суті справи, смерть стала логічним виходом з непримиренної ситуації, що склалася, коли ніхто не хотів відступати і поступатися принципами. Тільки у 70-і роки почалося більш-менш тверезе відношення до цього ідеологічного конфлікту. Можливо, у зв'язку з тим, що в ідеали комунізму і антикомунізму вірило усе менше людей.

«Війна на комерційній основі». Мається на увазі війна, яка розв'язується виключно для того, що б захопити чужі цінності і землі. З цього, судячи з усього, все і починалося, але в чистому вигляді такі війни (по суті справи — бандитські нальоти) досить скоро стали прикриватися фльором «відновлення справедливості», боротьби за віру і іншими «фіговими листками». І проте — в останні декілька сотень років такої війни в її первозданому вигляді ніколи не було. Навіть у XIX столітті, коли знамениті торговці зброєю, на зразок Безла Захарова, примудрялися продавати боєприпаси обом воюючим сторонам і навіть тягати їх через лінію фронту (оскільки одна із сторін не розплатилася за постачання), все одно інтереси бізнесу безпосередньо не призводили до війни. Правда, бізнес, не організовуючи війни самостійно, просто старанно підштовхував політиків до тих або інших дій. Чи можливі війни з економічних інтересів в майбутньому? З одного боку, конфлікти назрівають, і, зрозуміло, економічні боси будуть, здійснювати лобювання своїх інтересів. Проте зараз багато що змінилось. Наприклад, російські і арабські нувориші живуть в Лондоні, мають нерухомість в США і розподіляють свої активи по всьому світу. В зв'язку з цим глобалізація багатства грає роль миротворця.

Вони не зацікавлені в глобальному краху світової економічної системи і вже тим більше — в загибелі цивілізації. Мало того — ідеологічно вони багато в чому дуже близькі, незалежно від своєї національності. Але особисті переваги і погляди можуть спонукати їх до енергійних дій, які, заломившись в масовій свідомості, дадуть абсолютно незрозумілий ефект.

Проте надія на вдалий хід у них залишається завжди. Тому вдала локальна війна може бути вигідна конкретним особам і певним групам. В цьому випадку війна розглядається лише як інструмент своєрідної гри на підвищення. Крім того, сам процес локальної війни сприяє стимуляції виробництва (зброї, палива, лікарських препаратів), і опосередковано (оскільки зникають зайві роти і руки) – полегшує соціальні зобов'язання.

Наприклад, у разі ведення війни природним є введення воєнного стану в охороні здоров'я. Це означає, що уся медицина мобілізується і починає обслуговувати передусім військові потреби – тобто молодих людей. Пенсійне покоління починає вимирати прискореними темпами, і після війни навантаження на соціальну систему різко полегшується. Таким чином, війна – це не просто захоплення території (що не має практичного сенсу) або доступу до ресурсів (що набагато важливіше). Це і засіб «проріджування» власного населення, звільнення від демографічного баласту. Те, що не можна вимовити вголос в мирний час цілком нормально звучить під час війни (і, до речі, в час, війни спокійно обмежується доступ до інформації, що логічно – як засіб протидії ворожій пропаганді).

Тобто помірна, контрольована війна об'єктивно може використовуватися для вирішення економічних, соціальних і демографічних проблем. Після неї відкриваються можливості для нового витка розвитку, передусім у сторони, що перемогла. Мало того – «комерційна війна» не потребує тотального знищення супротивника – оскільки питання полягає в придбанні нового ринку збуту. Тому на порядок денний встають нові тактики. Завдання – перерозподілити доступ до ресурсів, оскільки доступ до ресурсів – це можливість отримання прибутку. Але ресурсами володіє не маса споживачів, а цілком конкретні структури – держави і приватні особи. По суті справи, війна потрібна точкова, яка б дозволила обезголовити армії, знищила б старі системи управління, але зберегла б основну інфраструктуру. Воювати в такій війні бажано без втрат людського персоналу, спираючись лише на свої технологічні можливості. Проте є підстави вважати, що така «ідеальна війна» можлива лише в теорії.

«Глобальний хаос». Особливості першої чверті ХХІ століття – це співіснування озброєних держав, в яких торжествують середньовічні теократичні режими (наприклад, Саудівська Аравія), країн із залишками комуністичної ідеології радянського зразка (Росія, країни СНД, Китай, В'єтнам, навіть країни Східної Європи у складі Євросоюзу), країн класичних традиційних суспільств (африканські країни, низка країн Латинської Америки), постіндустріальні країни Євросоюзу, США і Японія.

Ціла низка країн перебуває в стані перманентного збройного конфлікту, в який втручаються інші держави: Судан, що розпадається на мусульманську північ і християнський південь, Сомалі, Афганістан, Ірак, Західна Сахара і багато інших. У інших регіонах, таких, як Латинська Америка, конфлікти готові спалахнути у будь-який момент. Приклад – черга народних повстань в Північній Африці на початку 2011 року, викликаних крахом надій на поліпшення соціальної і економічної ситуації для більшості населення Тунісу, Алжиру, Єгипту...

Нині навіть в таких країнах, як США, з їх розвинутою політичною системою стримувань і противаг виникла цілком вибухонебезпечна ситуація – ветеран війни у В'єтнамі сенатор Маккейн, як і багато його прибічників, не вдаються до питання соціального ладу в Росії – для них (і це неприємне відкриття для російських лібералів) Росія є ворогом «за визначенням». Зрозуміло, через 20 років це покоління може піти зі сцени в силу віку і природної смертності, але до цього воно цілком встигне зробити певні і безрозсудні кроки.

Країни Східної Європи розігрують антиросійську карту з тим же завзяттям. Вони, правда, програють в ступені напруження ненависті країнам Латинської Америки, на зразок Куби, Венесуели або Болівії, які можуть називатися чистісінькими антиамериканістами, та все ж їх русофобія цілком послідовна. Вони насолоджуються спогадами про перемоги над Руссю в ХІ столітті і сприймають самих себе як авангард світового хрестового походу на схід. Безглузде месіанство ще довго отруюватиме розум їх політичних еліт.

Антиамериканізм же характерний, окрім Латинської Америки, і для Близького Сходу і всього ісламського світу. Значною мірою він є присутнім і в Китаї. Так що окрім чистої логіки і вигоди слід врахувати самі різні нюанси, які можуть привести до розвитку абсолютно алогічних конфліктів. Ось тут і настає час сценаріїв [13].

«Німецький військовий стратег ХІІІ століття Карл фон Клаузевіц визначав війну як продовження політики іншими засобами, і, як давній китайський стратег Сунь-Цзи вірив, що забезпечення миру означало підготовку до насильницького конфлікту. Оскільки світ стає все більш неспокійним – що виявляється у відродженні воєнної боротьби в Україні, в продовженні хаосу на Близькому Сході та зростанні напруженості в Східній Азії, – таке мислення не може не бути більш актуальним. Війни традиційно велися за територію. Але визначення території еволюціонувало й тепер включає п'ять сфер: наземну, повітряну, морську, космічну та, зовсім недавно, кіберпростір. Ці виміри «класової війни» визначити загрози, що стоять перед світом сьогодні. Конкретні тригери, завдання та лінії фронту таких конфліктів, швидше за все, визначатимуться різною мірою п'ятьма чинниками: віросповіданням, кланами, культурою, кліматом і валютою. Справді, ці чинники вже розпалюють конфлікти по всьому світові.

Релігія, або віросповідання, є одним із найбільш поширених мотивів для війни, і ХХІ століття не є винятком. Розглянемо поширення джихадистських груп, таких, як ісламська держава, яка продовжує захоплювати територію в Іраку та Сирії, і групи Боко Харам, яка була задіяна в жорсткій кампанії викрадень, вибухів і вбивств у Нігерії. Також відбувалися запеклі зіткнення між буддистами і мусульманами в М'янмі та південній частині Таїланду, а також між ісламістами і католиками на Філіппінах.

Другий чинник – клан – виявляється в зростанні міжетнічної напруженості в Європі, Туреччині, Індії та інших країнах, що обумовлено такими силами, як міграція та конкуренція за робочі місця. В Африці штучні кордони, які було проведено колоніальними державами, стають неієвними, оскільки різні племена та етнічні групи намагаються викроїти свій територіальний простір. А конфлікт в Україні мобілізує накоплене розчарування серед етнічних росіян, які залишилися там після розпаду Радянського Союзу.

Третє потенційне джерело конфлікту полягає у фундаментальних культурних відмінностях, створених унікальними історіями суспільств та інституціональними механізмами. Незважаючи на те, що Сполучені Штати і Європа становлять лише восьму частину населення світу, вони давно користуються економічним домінуванням, на них припадає половина світового ВВП і непропорційний міжнародний вплив. Але із зростанням нових центрів економічної потужності, вони будуть все більше й більше кидати виклик Заходу, і не лише щодо своєї долі на ринку і ресурсів; вони прагнуть повністю глобальний порядок власним культурним розумінням і системою координат.

Звісно, конкуренція за ресурси також буде важливою, тим більше, що наслідки четвертого чинника – зміни клімату – виявляють себе. Багато країн і регіони вже відчувають гостру нестачу прісної води, яка лише посилиться, коли зміна клімату викличе стихійні лиха та екстремальні погодні явища як, приміром, засуха, що стають все більш поширеними. Подібним чином, з виснаженням лісів і морських ресурсів, конкуренція за їжу може спричинити конфлікт.

Цей вид конфлікту прямо суперечить обіцянкам перевагам глобалізації, а саме тому, що доступ до іноземних продуктів харчування та енергоносіїв дозволить країнам зосередитися на своїх конкурентних перевагах. Якщо нові конфлікти й конкурентний тиск призведе, скажімо, до економічних санкцій або блокуванню ключових торговельних шляхів, то балканізація світової торгівлі, яка виникне в результаті цього, суттєво зменшуватиме переваги глобалізації. Крім того, соціальні заворушення, які часто супроводжують економічну ворожечу, можуть призвести країни до розпаду на дрібніші одиниці, які борються одна з одною за валюту або ресурси. Певною мірою це вже відбувається з Іраком і Сирією, які розпадаються на сектантські або племінні одиниці.

Останнім ключовим ризиком, з яким стикається світ, є валюта. Від початку глобальної економічної кризи експансіоністська валютна політика, що її проводили центральні банки розвинутих країн, викликала великомасштабні, мінливі потоки капіталу через кордони країн із економікою, що формується, створюючи значну нестабільність у цих країнах і живлячи звинувачення у «валютних війнах». Екстериторіального використання нормативних і податкових повноважень – зокрема в США, які мають додаткову перевагу у випуску світової резервної валюти, зміцнює думку, що валюти можуть бути використані як зброя. Наприклад, США ефективно балканізували глобальний банкінг, вимагаючи від усіх іноземних банків, які працюють там, стати дочірніми компаніями, і щоб міжнародні банки з кліринговими рахунками в доларах США повною мірою дотримувалися американських податків, регулювання і навіть, в деякій мірі, зовнішньої політики (наприклад, утримуючись від торгівлі з ворогами США). Величезні штрафи, накладені регулюючими органами США за порушення правил, зокрема нещодавня постанова, згідно з якою BNP Paribas має виплатити \$ 8,9 млрд, вже змушують європейські банки переосмислити свої витрати на дотримання вимог і прибутковість діяльності в США. Між тим американські суди змусили Аргентину знову оголосити дефолт.

Але, мабуть, найсильніший месидж було зроблено цілеспрямованими санкціями на нафтову, фінансову, оборонну й технологічну галузі Росії, а також проти російських чиновників. Таким підходом США та їхні союзники

посилають чіткий сигнал усім, хто може не погоджуватися з американською політикою: уникайте використання долара і доларових банківських рахунків. Деяка фінансова діяльність уже пішла в тінь, відображенням чого є використання Bitcoin та інших валют, які перебувають поза досяжністю американських регуляторів. Недавній приклад незадоволених, які шукають альтернативу лідерству США, є формування банку нового розвитку і резерву на надзвичайний випадок, який створює БРІКС (Бразилія, Росія, Індія, Китай і Південна Африка). Проблемою для США є те, що в даному випадку п'ять незадоволених країн світу володіють сукупними ресурсами, які перевищують ресурси Бреттон-Вуддських інституцій. Дуже малоймовірно, що банківські операції БРІКС буде номіновано в доларах США. У своєму недавньому виступі президент США Барак Обама заявив, що питання буде не в тому, чи лідируватимуть США, а в тому, як вони це робитимуть. Але, оскільки релігії, клани, культура, клімат і валюта спричиняє до того, що світ стає все більш відчуженим від американоцентричного міжнародного порядку, такі заяви можуть бути надмірно оптимістичними. Справді, в майбутній класовій війні, здається, ніхто не має впевненості, за ким іти» [9].

«Дивна війна» – так називали 9 місяців відносно затишшя на західному фронті з 3 вересня 1939 р. до 10 травня 1940 року. Десь на сході – в Польщі, або на півночі – в Скандинавії йшли бої, але на французькій передовій грали у футбол, ходили в кіно, регулярно їздили у відпустку до Парижа. Англія і Франція, сховавшись за, як здавалося, непереборною Лінією Мажино, вважали, що одним своїм сидінням уздовж кордону Німеччини ведуть війну на виснаження, і Третій рейх найближчим часом повалиться сам собою під тягарем економічної блокади й військових витрат. Сучасна війна, яку Захід цього разу веде проти Четвертого рейху – Росії, ще дивніша. Війни ніби зовсім і немає. Це навіть не 2008 рік, коли Росія відкрито вторглася до Грузії. Ні, цього разу все зовсім інакше. Загарбавши практично без опору Кримський півострів в Україні, Росія відмовилася йти далі, лише демонстративно брязкаючи зброєю вздовж кордонів. Утім не просто брязкає. Як влучно висловився А.Плахонін:

«Навесні (2014 р.) ми дуже помилилися, коли визнали величезне скупчення російської військової техніки біля нашого кордону підготовкою до вторгнення. Насправді це розгорталася мережа прикордонних військторгів для українських човників, які хто як – з кравчучками напереваги або за кермом «Камазу» в рамках прикордонної торгівлі – здійснюють в умовах взаємних торговельних ембарго обмін товарами між нашими країнами. Утім про це хіба можна жартувати! Щодночі десятки одиниць бронетехніки, сотні вантажівок і тисячі «українських ополченців» з російською пропискою в російських паспортах без жодного оголошення війни пересікають український кордон, щоб грабувати, вбивати мирне населення, руйнувати міста й інфраструктуру тієї землі, за незалежність якої вони нібито збираються боротися. А Захід до певного часу все так само ліново, як у «Дивну війну», чекав, що або Путін награтесь й припинить, або його режим повалиться сам собою. І чекав би й далі, якби не горезвісний «Боїнг» малайзійських авіаліній, збитий чи то російськими терористами, чи то безпосередньо самою російською ППО. Головне, що змінив збитий «Боїнг», це громадську думку країн Заходу. Політики Заходу, наче у вивернутій навиворіт казці про щуролова з

Гамельна, змушені ходити за дудочкою настроїв натовпу, і той політик, який у відповідь на крайній ступінь обурення свого народу проявить лише занепокоєння, ризикує на завжди залишитися на узбіччі. Так, у роки Першої світової, потоплення 1915 року німецьким підводним човном пасажирського лайнера «Лузітанія» налаштувало до того нейтральні прагматичні США, що мали намір заробити на продажі зброї обом сторонам, на вступ до війни на боці Антанти. В одну мить, як у казці, настрої натовпу змінився, й «занепокоєння» західних політиків переросло в реальні економічні санкції, в нинішньому світі здатні вдарити руйнівніше за будь-яку зброю.

Та що це за війна така, одними санкціями?! – справедливо вигукне скептик. Та все ж таки приклад Ірану показує, як зростаюча економіка, чиє благополуччя базується, як у сьогоденній Росії, на експорті вуглеводнів, усього за кілька років зхлопнулася у кілька разів. Весь останній тиждень ми на власні очі спостерігаємо, як колос російської економіки починає тріскотіти по швах. Так, за великим рахунком, це гра хто перший моргне. Країни Заходу не квапляться вступати у відкрите протистояння з Росією Путіна. Адже обома Великими війнами доведено, що світову війну виграє той, хто вступає в неї останній. Якщо Путіну так кортить, йому надається право вступити в цю війну першим. Що є рушійною силою в цьому конфлікті для Володимира Путіна, за великим рахунком, залишається загадкою. Утім, якщо почитати ідеологів сучасної Росії – когось на кшталт Сергія Глазьева, Олександра Дугіна, їхні конструкції об'єднують не просто неоімперські погляди й антиамериканізм. Близьких Володимиру Путіну російських політологів і істориків об'єднує впевненість, що найближчим часом неминує станеться великий світовий конфлікт, і Росії в ньому уготоване місце сталінського СРСР, – почекавши свого часу, вступивши у війну у найвідповідніший для неї момент, вона неодмінно поверне собі втрачену велич одного з полюсів політичної карти світу. Можливо, повіривши в цю теорію, Володимир Путін мимоволі став її заручником. Дотримуючись її логіки, він намагається зайняти найвигідніші для себе стартові позиції в майбутній світовій війні, навіть не усвідомлюючи того, що саме він, його дії швидше за все й можуть стати її причиною, її спусковим гачком» [6].

Поки ж, розхитуючи в міру своїх сил і фантазії світовий порядок – в Україні, на Кавказі, на Близькому Сході і в Латинській Америці, основне своє завдання Володимир Путін бачить у зміцненні власної влади, в розбудові Російської держави на основі тоталітарної націоналістичної й фундаменталістської ідеології. Ситий спокій минулого десятиліття історії Росії пішов у небуття.

«Ще вчора знайомі росіяни говорили мені, що хоч би яким був Путін, усе ж таки, він повернув їм гордість за країну. Якщо в 90-х у всьому світі до росіян ставилися, як до убогих жебраків, то в наступному десятилітті до них повернулося ставлення, як до громадян великої країни. Так це було насправді чи ні – їм судити. Але всього за кілька місяців весь світ знову радикально змінив свої думки про Росію, і росіяни, які вчора ще пишались власною країною, сьогодні вже в усьому світі сприймаються як громадяни країни-ізоля, країни-агресора, як люди, що несуть і в собі частинку безумства свого збожеволілого вождя. Світ знову змінився, й пишатися величию Росії тепер буде можливо лише за залізною завісою, на скільки

вистачить у Росії ресурсів – фінансових, виробничих, інтелектуальних, його підтримувати. Росія знову перетворюється на фортецю в облозі – не на країну «розвинутого соціалізму» Хрущова й Брежнєва, яка першою відправила людину в космос, хазяйки Олімпіади-80, як це малювалося тим, хто відчував ностальгію за своєю молодістю. Ні, нова Росія дедалі більше скачується до 1920-х, коли вона залишалася забутою глушиною цивілізованого світу, єдиним форпостом у світі того, що її лідери вважали «соціалізмом». Скільки завгодно можуть сьогодні росіяни, як і 90 років тому, спалювати фігури нових Керзонів, вирізати з картону, – це може викликати хіба що сміх або подив. Ключі від російської економіки лежать у американському сейфі, й будь-які спроби Кремля вдавати санкції у відповідь економічним санкціям Заходу в найкращих традиціях нинішнього режиму б'ють перш за все по самих росіянах.

До речі, ось цікаво, чому перший удар російських «санкцій» у відповідь завданий саме по їжі? Адже не машини, не одяг... Можливо, річ у тому, що харчові продукти саме те, що з цього переліку найменше впадає в очі. Зараз поясню. Якщо депутат Держдуми їздить у імпортованій машині, а його дружина носить одяг, взуття, сумочки з дорогих бутиків, цього не сховаєш від допитливих очей. Отже, заборонивши їх імпорт, людям при владі доведеться самим пересісти до вітчизняних машин, переодягнутися в одяг російського виробництва. Зате процес споживання їжі досить інтимне заняття – адже ніхто з них не харчується у недорогих ресторанах, й особисто не купує в супермаркетах імпортовані фрукти, овочі, хамон там або французьке вино. Там, де ці панове їдять і п'ють, найчастіше не дають знімати опозиційним журналістам, а отже, публічно запровадивши заборону на імпорт харчових продуктів, самі панове російські депутати й міністри зможуть спокійнісінько їх їсти й пити, давлічись нишком від росіян у тиші окремих кабінетів ресторанів або в особистих особняках, як це сьогодні робить північнокорейська еліта. Хочете маленький прогноз? Думаю, наступними від російських санкцій у відповідь постраждають косметика й товари індивідуальної гігієни... Це для російської влади так само безпечно, як і їжа. Ну а там, за рік, знову з'являться в Росії магазини «Берізка» і, не дай Боже, за незаконний обіг іноземної валюти роки через два в найкращому разі почнуть засуджувати до великих термінів ув'язнення... Хотіли СРСР, панове росіяни? Отримуйте! І вони покійно, з 90% підтримки йдуть до цього самого СРСР... Йдуть до перших знижених зарплат, до першої невплаченої пенсії, до перших порожніх полиць магазинів. Адже навіть коли тріумфуючий натовп вітав перших космонавтів на Красній площі, в цей самий час у ростовському Новочеркаську радянська армія розстрілювала демонстрацію голодних робітників» [6].

Як написав у своїй статті «Війна Росії проти України і світу», надрукованій 6 серпня 2014 р. на сайті «Української правди» Андрій Парубій, тоді ще секретар Ради національної безпеки і оборони України:

«На моє глибоке переконання, для нашої перемоги у розв'язанні Росією проти України і світу війни, всім нам – і державному апарату, і кожному українцю – необхідно знати і ясно розуміти з яким явищем, якого масштабу і якого рівня загрози зіткнулася сьогодні Україна. Маємо знати ворога. Маємо знати себе. І маємо знати простір, в якому відбувається протиборство. Україна воює, і неоголошена війна, яка ведеться Росією проти нас, визначається як "гібридна", "нелінійна", або "війна

керованого хаосу". Така війна поєднує військові, інформаційні, терористичні та інші агресивні дії, скоординовані з єдиного центру і спрямовані на досягнення визначеної стратегічної мети. Метою цієї війни є повне підпорядкування України експансіоністським неоліберальним планам Кремля. Зміст, характер і особливості такої війни суттєво відрізняються від традиційних моделей минулих війн. Експерти говорять про так звану війну керованого хаосу.

В геополітичній системі координат сутність війни керованого хаосу полягає у геополітичному знищенні держави-жертви, нейтралізації її геополітичних характеристик – розміру території, чисельності населення, статусу держави в світі, економічних можливостей, військової моці, сукупного потенціалу. Під час такої війни в державі-жертві або в окремих її регіонах ініціюються певні внутрішньополітичні процеси, котрі, по суті, є акціями стратегії керованого хаосу. Істинні роль, місце, інтереси і цілі держави-агресора виводяться із сфери суспільної уваги, приховуються за "інформаційним сміттям" і демагогією.

В цілому війна керованого хаосу або гібридна передбачає **три стадії**: 1) розхитування ситуації, і через кризу інспірування внутрішньодержавного конфлікту в країні-жертві; 2) деградація, розорення і розпад країни з перетворенням її в так звану "недієздатну" державу; 3) зміна політичної влади на цілком підконтрольну агресору. Україна вперше безпосередньо стикнулася з цим явищем» [1].

Не можна не брати до уваги і думку патріарха сучасної геополітики Г.Кісінджера, який пропонує відійти вже і від концепції «керованого хаосу», яка на його думку вичерпала себе і мала трагічний провал в Іраку, – її плідним наслідком є якісно нова і ефективна стратегія «некерованого хаосу». Особливості запропонованої Кісінджером стратегії «некерованого хаосу» обумовлені тим, що тут використовується непряме управління, коли створюються умови для виникнення хаосу в системі держави [4, с. 23].

Російський політолог Андрій Піонтковський заявив свою позицію в авторському блозі у Фейсбукі [2]:

«Благодаря любезности двух кремлевских пропагандистов – московского "либерала" Караганова и Нью-йоркского поклонника "хорошего до 1939 года Гитлера" Миграняна, мы теперь хорошо себе представляем аргументы "партии мира" и "партии войны", конкурирующих за честь наиболее искусно поцеловать любимого руководителя в плечико и склонить его к своей принципиальной позиции. Оппонентами дебатировался вопрос, как эффективней дальше душит Украину: экономико-дипломатическими или откровенно военными средствами. Национальный лидер должен в ближайшие дни определиться и сделать свой выбор. Трудно сказать, демиург он или жертва безумного безумного мира, творимого российским телевидением, но слишь тех генералов и полковников ФСБ/ГРУ, которых он послал изображать "доведенных до отчаяния жителей Донбасса", будет для него уже несовместимо с политической жизнью.

"Партия мира" предлагает ему, по-существу, скучную и жалкую агонию обделавшегося авантюриста. У Хрущева после Кубинского кризиса она продолжалась два года (62-64). При современных политических и информационных ритмах годы схлопнутся в месяцы.

"Партия войны" предлагает гораздо более романтический и вдохновляющий сценарий: четвёртую мировую войну встающего с колен православного Русского Мира с

загнивающим декадентским англосаксонским миром. Об этой войне как об уже идущей с энтузиазмом рассказывают нам гости программ Соловьёва, Мамонтова, Киселева. Да и сам он как человек, проведший 15 лет на ледяной вершине личной власти, тем, что у большинства людей обычно называется душой, склоняется скорее к аргументам партии войны. Из своего экзистенциального опыта он знает, что Власть диктатора – это не рациональные расчёты, не рейтинги, не политические расклады, а некая аура, тайна, мистика, воля, через телеиспускательные каналы осеменяющая массы и дающая им организационную иллюзию творческого соития с вождем» [2].

«Как симулякр большого идеологического стиля путинизм постоянно нуждается в мифологемах, легитимизирующих и по возможности романтизирующих его бесконечное воспроизводство себя во времени: "мочить в сортире", "встаем с колен", "собираем исконные русские земли", "национал-предатели", "арийское племя с уникальным генетическим кодом", "Крымнаш", "кердык твоей Америке", "Русский Мир", "духовности у них нет ни ***". Так вот, практикующий диктатор в отличие от своих яйцеголовых экспертов прекрасно понимает, что слив Луганды на взлете нового духоподъемного мифа Русского Мира способен разрушить это тонкое эзотерическое тело его власти, оставив его профаническое тело один на один со скучными и безнадежными показателями стагнирующей экономики. Одновременно лишая его невероятного личностного пацанского драйва, той опяняющей веры в свою богоизбранность, тех высших геополитических наслаждений Властелина Вселенной, которые ему, рожденному неудачником троичнику из бедной пролетарской семьи, довелось испытать в марте-апреле 2014 г.» [2].

«Да, слив Луганды не создает немедленных угроз его правлению, но зато разрушает и в его собственных глазах и в сознании окормляемого им населения любое подобие сакральности его Власти. В России это прямой путь к сцене трогательного прощания полковника Кадаффи со своим возлюбленным народом. Значит, если он останется верен себе, то перейдет другую красную черту. Это форсированный крах экономики. Изоляция от всего мира. Полномасштабная война. Расправа с национал-предателями внутри страны. Контрольный выстрел в голову России. Но зато какой замечательный романтический миф, продлевающий его власть, смогут залудить наши мастера культуры. Уже и заготовочку он им заботливо подкинул: НАМ, РУССКИМ, НА МИРУ И СМЕРТЬ КРАСНА. Звучит очень патриотично. Но прежде чем объявлять неверным пиндосам наш православный джихад, неплохо бы поинтересоваться, а сколько дивизий у Папы Римского, то бишь у духовного вождя Русского Мира. Ведь ни одно государство, ни один режим не пойдет на войну твердо убежденным, что он ее проиграет. У вождя и у его Генерального Штаба должен быть в голове какой-то стратегический замысел, реализация которого в их представлении приведет к Победе. Попробуем в этом замысле разобраться.

Первый уровень эскалации. Экономическая война. Сокрушительное превосходство налосаксов и их европейских прихвостней. Эту высоту мы пропускаем.

Второй уровень. Конвенциональная война. Значительное, решающее превосходство Запада. Пропускаем.

Третий уровень. Ядерная война. Серьезное психологическое превосходство путинской России. Я уже гово-

рил о природе этого превосходства не раз. Но меня невнимательно слушали. Поэтому с этого места еще раз подробно и по слогам. В своей знаменитой крымской (судетской) речи Путин воплотил смутные коллективные геополитические фантазмы российской политической "элиты" в четкие концепты: разьединенная нация, собирание исконных земель, Русский Мир. Так была сформулирована повестка дня 4-ой мировой войны. И это не повестка дня сохранения статус-кво. Даже самая скромная практическая реализация амбиционной идеи "собирания русских земель" потребует изменения государственных границ, по крайней мере, двух стран-членов НАТО - Латвии и Эстонии.

И какие же инструменты, кроме своей знаменитой "духовности", могло бы задействовать для успешной конфронтации с блоком НАТО и аннексии территорий входящих в него стран государство, в разы уступающее НАТО по экономическому развитию, научно-технологическому уровню, потенциалу конвенциональных вооруженных сил? Только ядерное оружие. Но, спросите вы, разве не общеизвестно, что в сфере ядерных вооружений Россия и США так же как и полвека назад находятся в патовой ситуации доктрины взаимного гарантированного уничтожения (ВГУ) и, следовательно, ядерный фактор можно исключить из стратегических расчетов.

Дело в том, что это не совсем так, а вернее совсем не так. Доктрина ВГУ рассматривала лишь один наиболее разрушительный сценарий военного конфликта между ядерными державами - тотальную войну. Одна из сторон наносит массированный удар по городам противника и по его средствам доставки ядерного оружия, стремясь их обезвредить. Другая - отвечает ударом уцелевшими ракетами по инициатору конфликта. Наличие у каждой стороны способности нанести оппоненту неприемлемый ущерб (гибель миллионов жителей) даже во втором ответном ударе (т.е. угроза взаимного самоубийства) и сдерживала обоих противников от такого варианта действий.

Но военные аналитики обеих стран уже давно отмечали, что сценарий, лежащий в основе доктрины ВГУ, не исчерпывает всех возможных вариантов использования ядерного оружия. Если между странами развивается некий острый политический конфликт, постепенно перстающий в военное столкновение, одна из сторон может применить свое ядерное оружие в ограниченных количествах по некоторым единичным целям. Перед каким выбором будет тогда поставлено политическое руководство другой стороны? Нанести массированный ядерный удар по городам противника? Но результатом тогда станет (см. выше) взаимное самоубийство. Нелучший вариант. Капитулировать в исходном политическом конфликте? Также малоприятная перспектива.

Таким образом, под убаюкивающим покровом "стратегической стабильности" скрывается, вообще говоря, неизведанная область потенциально опасных сценариев ядерных конфликтов. Некоторое отражение эти размышления нашли в концепции "ограниченной ядерной войны", выдвигавшейся рейгановской администрацией в первые годы своего пребывания у власти» [3]. Но в целом СССР и США после своего экзистенциального опыта кубинского кризиса избегали в годы холодной войны прямого военного столкновения, способного привести к эскалации конфликта на ядерный уровень.

«Теоретически, однако, ясно, что в более волатильной геополитической ситуации ядерная держава, ориен-

тированная на изменение сложившегося статус-кво, обладающая превосходящей политической волей к такому изменению, Большим равнодушием к ценности человеческих жизней (своих и чужих) и определенной долей авантюризма, может добиться серьезных внешнеполитических результатов угрозой применения или ограниченным применением ядерного оружия. Ведь, ядерная стратегия это не только сухой математический анализ сценариев обмена ударами, а во многом драматический психологический поединок.

Так, путинская повестка дня 4-ой мировой войны не ставит своей целью уничтожение ненавистных США, что можно было бы достичь сегодня только ценой взаимного самоубийства. Эта повестка пока значительно скромнее: максимальное расширение «Русского Мира», распад блока НАТО, дискредитация и унижение США как гаранта безопасности Запада. В целом, это реванш за поражение СССР в третьей (холодной) мировой войне, так же как вторая мировая война была для Германии попыткой реванша за поражение в первой. Получается столетняя (1914-2014) война в четырех актах с эпилогом.

План 4-ой мировой войны Русского Мира с англосаксонским миром дерзок, парадоксален, авантюристичен, но имеет некоторые шансы на успех. Кроме того, в случае неудачи у Путина всегда остается в кармане вариант ничьей - классическое взаимно гарантированное уничтожение, радиоактивный пепел им. Киселева. Понимание этого обстоятельства и растущее понимание того, с кем они имеют дело, будет оказывать парализующее воздействие на его "партнеров" по будущей 4-ой мировой войне.

Р.С. Допускаю, что многие читатели сочтут эту статью чересчур алармистской. Но уже отправляя ее в редакцию, я заметил краем глаза на экране телевизора выступавшего на круглом столе федеральном канале «Россия 24» видного государственного деятеля России заместителя Председателя Государственной Думы РФ В.В. Жириновского. Г-н Жириновский, это ходячее подсолнечное «Оно» российской власти, обычно артикулирует те постыдные планы Кремля, которые тот пока еще стесняется произнести вслух.

Символично и злоеце, что Жириновский, сегодня независимо от меня озвучивал перед многомиллионной аудиторией основные тезисы моей статьи: о мировой войне, которую примет решение начать Путин и только Путин, об уничтожении Прибалтики, Польши, других европейских стран, позиции США и, наконец, о триумфальной победе путинской России.

Мы все-таки до конца не понимаем, что сейчас решается в Украине. Только украинский народ, героически сражающийся за свою независимость, может нанести сокрушительное военное идеологическое поражение безумной нацистской доктрине Русского Мира и спасти человечество от ядерной войны. Слава Украине! Слава Героям!» [2].

Водночас військові експерти з таким типом воєнних дій знайомі достатньо давно. Проблема, у її модерному розумінні, почала розроблятися ще у 1960-70-х роках у працях про "заколото-війни" Євгена Месснера — колишнього полковника Генерального штабу Російської царської армії. Він, зокрема, писав: "В прежніх війнах важним почиталось завоювання території. Впродь важнейшим будет почитаться завоювання душ во враждующем государстве. Воевать будут

не на двохмерній поверхності, як встарь, не в трьохмерному просторі, як було во времена народження воєнної авіації, а в чотирьохмерному, де психіка воюючих народів являється четвертим виміром..."; "Воєвничі повстанцями, диверсантами, терористами, саботажниками, пропагандистами примет в будущем огромные размеры..." [Цит. по: 1]. Очевидно, саме це мали на меті у Кремлі, розпочавши приховану війну проти України у Криму, а також розпалюючи нестабільність у Східних і Південних областях нашої держави. Зокрема, у Пентагоні ще у 2004 році вважали, що до ведення гібридних війн можуть вдатися насамперед Китай, Північна Корея, Іран та Росія. У цій новій війні ставка робиться на використання цивільного населення для нагнітання масової істерії і спротиву законній владі та у якості "живих щитів" для прикриття озброєних бойовиків.

При цьому медійна складова відіграє чи не найважливішу роль для формування "правильного" з точки зору агресора образу жертви в цій війні, що є набагато важливіше, ніж здобуття власне перемоги. Вбивство чужих солдатів перестає бути головною метою – у гібридній війні достатньо вбивати своїх вояків і забезпечувати при цьому потрібний інформаційний супровід. У ході такої війни агресор приписує жертві те, що робить сам. Все за Оруелом – жертва в очах споживачів інформації перетворюється на агресора, а агресор – на справедливого месника. Здійснюється, по суті, інформаційне зараження. Основним об'єктом впливу в гібридній війні є не противник, а населення, що "визволяється". Завдання і метод такої війни – спонукання громадян до зради власної держави та підтримки агресора.

Також задіюються всі засоби для формування бажаної для загарбника картини подій у сприйнятті міжнародної громадськості. Нестандартність такої війни полягає у неофіційному залученні державою-агресором недержавних виконавців – "ввічливих чоловічків", "добровольців", які, по суті, є банальними найманцями та місцевими запродавцями. Вони не зв'язані міжнародним правом, а просто виконують "брудну роботу". Важливою характеристикою гібридної війни є активне використання асиметричних бойових дій, які характеризуються істотною різницею у військовій силі та стратегіях і тактиках сторін-учасниць. Така схема ведення війни надзвичайно складна для протидії, оскільки немає формальних підстав воювати з країною-агресором, яка лише неофіційно (але надактивно) підтримує бойовиків та терористів.

От і 2014 р. на Донбасі діяла розгалужена агентура спецслужб РФ, російські диверсанти та найманці. А Росія постачала їх зброєю та новими бойовиками, вела обстріли наших позицій зі своєї території. У неоголошеній війні проти України Росія активно застосовувала методи інформаційно-психологічної війни, прагнучи зруйнувати моральний стан військовослужбовців та цивільного населення нашої держави. Так звані "журналісти" російських каналів LifeNews, Russia Today та їм подібні стали "зброєю подвійного використання", виконуючи функції формування "правильної картинки" для пропагандистських цілей та розвідувально-підривної функції як агенти спецслужб РФ.

Російські військові експерти та науковці вже тривалий час і досить глибоко розробляють тему інформаційних та інформаційно-психологічних воєн. Зок-

рема, надзвичайно ґрунтовно явище сучасної інформаційної війни дослідив у своїй монографії "Государственная информационная политика в особых условиях" російський науковець, випускник Академії ФСБ Манойло. Автор так визначає статус нової війни: "Информационно-психологическая война [...] в настоящее время представляет собой наиболее социально опасную форму [...] противоборства, осуществляемого насильственными средствами и способами воздействия на информационно-психологическую сферу противника с целью решения стратегических задач" [Цит. по: 1].

Наведемо ще декілька поширених у експертних середовищах визначень, що стосуються інформаційної війни як невід'ємної складової гібридної війни.

Інформаційна війна (Information Warfare) – цілеспрямовані дії з метою забезпечення інформаційної переваги шляхом заподіяння шкоди інформації, інформаційним процесам та інформаційним системам противника з одночасним забезпеченням захисту власної інформації, інформаційних процесів та інформаційних систем. Складовими частинами інформаційної війни є "інформаційно-психологічна" (information and psychological warfare) та "кібернетична війна" (cybernetic warfare) [1].

Інформаційно-психологічна війна – спрямована на здійснення визначеного впливу на військовослужбовців та цивільне населення країни – об'єкту впливу шляхом поширення підготовленої інформації в ході інформаційно-психологічних операцій [1].

Кібернетична війна – складова частина інформаційної війни, яка спрямована на заподіяння шкоди або знищення інформаційної інфраструктури противника (в т.ч. програмних та апаратних засобів) шляхом проведення операцій доступу до зазначеної інфраструктури, у тому числі й способом несанкціонованого доступу [1].

Інформаційна зброя – комплекс технічних та інших засобів, методів та технологій, який визначається не стільки власними властивостями, скільки характеристиками об'єкта, проти якого вона застосовується. Інформаційна зброя – поняття, що інтегрує всі засоби впливу на основу будь-якого соціуму – інформацію [1].

Для розуміння стратегії та дій противника доцільно зазначити його основні підходи до реалізації інформаційної війни. Фахівці РФ визначають інформаційну війну як протиборство між державами в інформаційному просторі з метою заподіяння шкоди інформаційним системам, процесам та ресурсам, критично важливим структурам, підриву політичної, економічної і соціальної систем, а також масової психологічної обробки населення з метою дестабілізації суспільства та держави. В базовій підготовці фахівців силових структур РФ вказано [1]:

- основною формою проведення заходів інформаційної війни є таємні інформаційно-психологічні операції, які здійснюються шляхом керованого інформаційного впливу на індивідуальну, групову або масову свідомість, волю громадян іншої країни, їхні почуття, дезінформування суб'єктів прийняття політичних, економічних та інших управлінських рішень, здійснення підриву інформаційної інфраструктури противника та ЗМІ цих країн;

- метою таких заходів є здійснення негативного впливу на свідомість та систему знань і уявлень країни-об'єкту та формування потрібного інформаційного впливу поза її межами;

- для реалізації цих кроків повинен діяти розвідувально-інформаційний центр, що функціонує в рамках реального масштабу часу;

- бойовим діям повинна передувати здатність забезпечити швидке виведення з ладу інфраструктури політичного та економічного управління противника, а також систем зв'язку та радіоелектронної боротьби;

- важливим складником сучасної війни (не тільки інформаційної війни) є моральний фактор. Створення системи морально-психологічної підготовки військовослужбовців РФ та розробка алгоритмів підризу морального духу противника - вирішальні фактори в сучасній війні.

Об'єктами ураження при цьому визначаються [1]: інформаційна інфраструктура держави; свідомість, воля та почуття військовослужбовців та різних верств цивільного населення, особливо у період виборів та кризових ситуацій; системи прийняття управлінських рішень в політичній, економічній, соціальній, науково-технічній сферах та у сфері забезпечення безпеки та оборони країни; критично налаштований контингент (опозиція, дисиденти, криміналітет тощо) як засіб посилення кризи в соціумі противника.

Українська державність зіткнулася з суворими викликами сучасності. «Створена та апробована в ході «арабської весни» концепція нового способу ведення війни нахабно застосовується Російською Федерацією на південному сході проти нашої країни. Умовами, що сприяли розв'язанню такої терористичної війни, стали: внутрішня політична нестабільність; високий рівень впливу ЗМІ Росії на населення в регіоні країни та низький рівень життя громадян; популістський підхід військово-політичного керівництва держави до принципів комплектування та утримання війська; відсутність у державі (регіоні) ефективної системи територіальної оборони та боєздатних з'єднань і частин Збройних сил. На цьому тлі штучно створена міжнаціональна істерія, яка спочатку забезпечується потужною роботою ЗМІ й фінансами, найманцями зі зброєю та інструкторами, а потім і бойовою технікою і професійними військовими. Війна проводиться за допомогою дешевої масової сили – місцевих радикалів, люмпенів та інших кримінальних елементів Донецького регіону, диверсійно-розвідувальних груп, колишніх та кадрових військовиків ЗС РФ, козаків і найманців із Кавказу та інших нестабільних регіонів світу.

Інформаційно: метою терористичної війни є не завоювання, а руйнування, економічне знищення країни. Зруйнована країна є прийнятною метою, аби ця територія стала нічийною територією хаосу. Перемога в цій війні – це тривала нестабільність і безперервний процес війни. Що з часом має дозволити «модераторові війни» отримати схвалення світової спільноти на роль миротворця. За сучасних умов терористична війна – це швидший і дешевший спосіб знищення країни або повного підпорядкування її чужим інтересам.

Терористичні армії дешеві, досить численні, а головне – ефективні, оскільки не мають дотримуватися власних юридичних норм і міжнародних угод. Така армія нікому не належить, у зв'язку з цим немає можливості завдати у відповідь удару по агресорові. Вона

економічно вигідна – тисяча швидко підготовлених бойовиків «коштує дешевше» за десяток підготовлених солдатів, озброєних сучасними засобами для ведення бою. «Модератор війни» не несе моральної та правової відповідальності за смерть найманців і бандитів. Низький рівень життя в суміжних країнах призводить до зниження вартості бойовиків, тому витрати на їхнє «утримання» незначні. Складність терористичної війни полягає в тому, що під час звичайної війни армія воює проти армії, а в терористичній війні бойовики під гаслами захисту прав частки населення регіону воюють на їхній території, саме з їхньою державою. Що, по суті, є війною проти цього ж населення. В таких умовах, коли частина ошуканого населення підтримує бойовиків, жодна армія захистити територію цієї держави від бандформувань без нанесення втрат і збитку своєму населенню не в змозі. Там, де збройні сили самостійно знищують бойовиків, міста й селища руйнуються і гине мирне населення, що сприяє посиленню бойовиків і наближає їх до наміченої «модератором» мети – руйнації країни.

За оцінками військових фахівців, перебіг подальших подій на південному сході вимагатиме від України, перш за все, проведення рішучих військових дій з дієвого перекриття держкордону і знищення великих бандитських формувань. Це завдання передбачається вирішити протягом найближчих місяців. Проте за будь-яким варіантом перебігу подій не уникнути процесу створення в Луганській і Донецькій областях – територіях, насичених зброєю і радикальними елементами, а також інших регіонах країни значної кількості дрібних загонів для здійснення диверсійно-терористичних актів за типом ведення «партизанських війн». Про здійснення такої підготовки російськими спецслужбами свідчить значний обсяг захованої зброї на територіях, що вивільняються від бандитів. За таких умов, з огляду на світовий досвід ведення антитерористичної боротьби, відомо, що навіть 10–15 озброєних бойовиків, які захопили в заручники жителів населеного пункту, знищуються протягом тривалого часу практично всіма антитерористичними силами держави. Якщо таких груп діятиме в різних регіонах країни одночасно десять і більше, то вони здатні на тривалий час паралізувати значний регіон або державу в цілому, піддаючи небезпеці життя великої кількості населення, – до того ж, без руйнування об'єкта їхнього нападу бойовиків знищити, як правило, неможливо. Під ударом бойовиків опиняються беззбройні громадяни, тобто метою їхніх дій виявляється терор місцевого населення і руйнація інфраструктури міста (селища), створення жахливої ситуації для обурення громадськості країни та міжнародної дискредитації держави. За світовим досвідом, найефективніший варіант вирішення цієї проблеми полягає в самозахисті населених пунктів, наявності в них воєнізованих загонів самоохорони. Лише негайні дії (за реальним часом) місцевих загонів самоохорони, що спираються на підтримку військових частин держави, здатні забезпечити широкий захист жителів та своїх населених пунктів від масованих атак загонів терористів і бандитських формувань. Інші варіанти ведення боротьби країн зі схожими явищами мають лише негативний світовий досвід. Вирішення цього питання можливе тільки через відповідну організацію територіальної оборони держави» [12].

Місце Збройних Сил (ЗС) у системі територіальної оборони держави. Події на півдні та сході України порушують у суспільстві питання переоцінки поглядів на ефективність узятого на початку століття політичного курсу з розбудови національного війська, коли головним пріоритетом у проведенні реформ Збройних сил України вважалося створення малочисельної, професійної, мобільної армії у складі передових сил оборони, основних сил оборони і стратегічних резервів (вимоги Державних програм розвитку Збройних сил України на період до 2005 року та у 2006 – 2011 рр., «Біла книга»).

«На нашу думку, слід вважати такий підхід до розбудови війська хибним. А ще більшою помилкою стала би реалізація авантюрного рішення про його загальну чисельність у 80 тис. осіб. Усі військові конфлікти за своєю особливістю є неповторними, незважаючи на загальну схожість, тому не можна формувати стратегію розвитку ЗС держави залежно від особливостей ведення воєнних дій одного досвіду. Передові країни світу мають різноманітні підходи до формування та утримання збройних сил, але їхньою головною перевагою є не спосіб утримання війська (з досвіду будь-якого конфлікту), а практичність і системність у вирішенні питань оборони держави. А також неухильна, логічна завершеність спланованих заходів, що ґрунтуються на можливостях економіки і політичної волі національної еліти та членстві у військово-політичному союзі. На жаль, із формуванням Збройних сил України так не сталося. Від того проблеми захисту Української держави полягають не в хибності курсу формування ЗС України, а у тривалому зневажливому ставленні уряду країни до системного підтримання обороноздатності держави. Відсутність необхідного рівня економічного забезпечення війська та легковажне, зазвичай популістське втручання політичної еліти на хід цього важливого державного процесу спонукало військово керівництво ЗСУ до безвідповідальних практичних кроків щодо виконання заходів, передбачених державними програмами розвитку Збройних сил України, а іноді навіть шкідливих дій на догоду політикам.

Рівень загроз національній безпеці – один із головних чинників, що впливає на формат утримання регулярної армії. Тому коли у мирні часи босздатність збройних сил знижується, як правило, за рахунок зменшення їх чисельності, то актуальність територіальної оборони країни має значно підвищуватися і посилюватися. Необхідно зазначити, що збереження оборонних можливостей полягає в раціональному поєднанні саме цих, взаємопов'язаних між собою, складових обороноздатності держави, реалізація яких спирається на національно-історичні та соціально-економічні можливості. Безумовно, стрижнем оборони України були і будуть Збройні сили. Але чим більше армія стає висококошторисною для бюджету, тобто високотехнологічною, мобільною та професійною (контрактною), але через значні витрати малою за чисельністю, – тим міцнішою повинна бути державна політика у сфері територіальної оборони» [12].

Територіальна оборона в інших країнах світу. Удосконалення системи територіальної оборони України, за переконаванням фахівців, вбачається одним із найбільш економічних та доцільних резервів підтримання обороноздатності держави. Згідно зі світовим досвідом, країни (за винятком США), які не спроможні стримувати агресію сильного противника армією мирного часу, зберігають потужну спроможність активно

захистити свій суверенітет за рахунок посилення потенціалу регулярних військ силами місцевої (територіальної) оборони. Підготовка такої оборони надає низку переваг перед іншими способами підготовки держави до оборони. Зокрема, за оцінками експертів, утримання сил територіальної оборони обходиться для держави значно дешевше, ніж постійне утримання значної кількості сучасних регулярних військ, наприклад: у США – в шість разів, у Данії та ФРН – у десять разів.

«Останнім часом лунають заклики до корінної зміни моделі формування ЗС України, «переконливо» надаються переваги прикладів із досвіду існування армії інших країн світу, наприклад США, ФРН, Швейцарії чи Ізраїлю. Однак логічним кроком було б уважно проаналізувати проблеми національного досвіду реформування ЗС України і підготовки сил територіальної оборони держави у 1993 – 2013 рр. і визначитися з головним політичним принципом забезпечення обороноздатності держави – військово-політичним союзом, а вже потім приміряти «ту чи іншу сорочку». Розвинуті країни світу реалізують національну політику з організації та підготовки до територіальної оборони, спираючись на уособлення принципів та вимог, а саме зважаючи на своє геостратегічне положення та колективні системи безпеки, відповідно до розмірів території та стану її оперативного обладнання, в залежності від демографічних і фінансово-економічних можливостей, а також спираючись на державний націоналізм та національно-історичні традиції, менталітет населення.

Інформаційно: Швейцарія та Ізраїль утримують армії, що діють на принципах загальної військової повинності. Усі чоловіки віком від 19 до 50 років проходять військову (альтернативну) службу. Невелика частка регулярного професійного війська утримує сучасну техніку й озброєння, планово здійснює підготовку значної кількості резервистів, які утримуються за принципом міліцейської системи і зберігають при собі легке стрілецьке озброєння, боєзапаси та спорядження. Тобто ці країни завдяки національно-історичним особливостям збудували національні регулярні армії для ведення оборони, в тому числі територіальної. Але вони особливим способом ефективно утримують 95–98% особового складу війська у резерві. Це країни з тотальною системою загальної військової повинності громадян. ФРН утримує численну регулярну армію, яка комплектується за змішаним принципом, а саме за вільним наймом – регулярні війська, за призовом – війська територіальної оборони, строкова служба в яких становить до шести місяців, далі – служба у резерві. Організаційна структура військ територіальної оборони (ТрО) відповідає воєнно-адміністративному розподілу країни. 10% військ ТрО утримуються на постійній основі (за вільним наймом), решта прибувають по мобілізації. Головне завдання військ ТрО – підготовка резерву для армії, формування бойових частин для сухопутних військ, ведення територіальної оборони держави.

США утримують велику за численістю Національну гвардію. Міцний військовий і правоохоронний інститут, що виконує завдання із забезпечення національної безпеки у складі армії й являє собою організований резерв збройних сил США. Гвардія має складові компоненти на території усіх штатів і підпорядкована губернаторам (існує підпорядкування федеральним органам влади). Комплектується військовослужбовцями на добровільній основі, які проходять мотивовану службу в резерві та можуть бути закликані до дійсної служби за наказом

губернаторів або військового командування. Законодавством Гвардія наділена правом виконувати завдання із забезпечення безпеки як у військовій, так й у цивільній сферах.

Підходи до вирішення завдань формування сил та засобів територіальної оборони у передових країнах світу дещо відрізняються, але існують певні принципово схожі позиції: 1) територіальні війська — це складова або головна частка регулярної армії; 2) утримання територіальних військ дешевше, ніж регулярних, однак не безкоштовне; головне навантаження — на державний бюджет, часткове — на місцевий; 3) повна або часткова мобілізація резервистів здійснюється у небезпечний період або з оголошенням воєнного стану (крім США, де приведення військ територіальної оборони у бойову готовність здійснюється на місцевому рівні); 4) *переважно вільний доступ до зброї, яка зберігається вдома, або на підприємстві (складі) поруч із місцем проживання, що дозволяє мати високу ступінь готовності до дій. В основі цього вирішального політичного питання полягає високий рівень довіри центральних органів державної влади до громадян країни; 5) *ідеологічна база залучення людей до участі у територіальній обороні своєї держави, основою якої є націоналізм (або державний націоналізм, тобто добровільний народний рух, а не зобов'язання громадян перед законом). Останні два* принципових важелі мають фундаментальне значення для ефективності будь-якої моделі територіальної оборони держави.

Інформаційно: головною перепорою у питанні вільного доступу до зброї є те, що держава стикається з проблемою безпеки видачі зброї значній частині населення країни, особливо на території, де спостерігаються сепаратистські настрої» [12].

Стан територіальної оборони України. В Україні правовою основою для врегулювання територіальної оборони є вимоги Воєнної доктрини та Закону України «Про оборону України» від 6.12.1991 №1932, де у ст.18 розділі III «Територіальна оборона. Цивільний захист» передбачено вимоги до Кабінету Міністрів України — розробити і затвердити Положення про територіальну оборону України. Але, на жаль, це завдання виконувалося декларативно. Відповідальність за територіальну оборону була повністю покладена Генеральним штабом на командування Сухопутних військ ЗС України. Яке сприймало це завдання як додатковий тягар. Тому Положення ними декілька разів перероблялося на користь зменшення обсягу виконання завдань із формування сил і засобів, аж поки 2002 року за поданням Генерального штабу ЗСУ загалом було ліквідовано плани розгортання усіх бригад територіальної оборони, що призначалися для захисту населення та об'єктів місцевої інфраструктури.

«Проте протягом останнього десятиліття ЗС України активно (іноді безглуздо) скорочувалися і здійснювали підготовку до ведення дій в разі прикордонного військового конфлікту (не війни!) лише на одному оперативно-стратегічному напрямку, і вже без використання сил територіальної оборони. Незважаючи навіть на те, що тематика щорічних стратегічних навчань (військової гри) ГШ ЗС України розпочиналася саме з ведення боротьби проти незаконних збройних формувань та диверсійних груп ворога у певному прикордонному регіоні країни. Однак військове керівництво Збройних сил не ставилося відповідально до практики створення сил і засобів ведення територіальної оборони під час навчань, а передбачало «оперативний стрибок у часі» та у подальшому

опрацьовувало тільки питання з надання відсічі вторгненню обмеженого військового контингенту сусідньої держави. Під час ведення цих навчань залишалися без уваги і питання щодо охорони об'єктів та комунікацій тилу діючої армії, ведення територіальної оборони держави в особливий період. Навчання з територіальної оборони проводились окремо за рішенням ГШ ЗСУ, і тільки штабні. До таких навчань залучались оперативні групи представників МВС, інших військових формувань держави та оборонного управління Кабінету Міністрів. Під час цих навчань з'ясувалося, що реальні сили і засоби для активного ведення оборони території у складі ЗС України та загалом у держави відсутні. Тому представникам силових відомств надавали рекомендації на зразок формування зведених загонів внутрішніх військ, міліції, СБУ, прикордонних військ або створювалися інші віртуальні формування сил і засобів для ведення оборони на період таких навчань.

Із початком дестабілізації ситуації на Донбасі виникла негайна потреба у військах територіальної оборони та перегляду «беззубого» Положення про територіальну оборону України, в якому Генштабом вже передбачалося формування в областях батальйонів, чисельністю 420 осіб. Таке Положення було затверджено тільки на початку травня 2014 року. Тому виконання рішення в.о. президента України щодо мобілізації батальйонів територіальної оборони (далі — батальйони ТрО) було завершено лише у середині червня. Що не надало своєчасної, а отже, найбільш дієвої допомоги військовикам із початком виконання завдань АТО (у березні — травні). Практика розгортання батальйонів ТрО засвідчила, що батальйон на область (регіон) — це безумовно краще, ніж нічого, але замало для ведення територіальної оборони у регіонах і надання допомоги силам, що задіяні в АТО. Рішуче посилити дієвість батальйонів ТрО, а головне зміцнити обороноздатність держави в цілому, на тлі тривалої загрози вторгнення військ РФ, допомогло б формування Генштабом ЗСУ хоча б одного стратегічного резерву — армійського корпусу з кількістю особового складу 30-40 тис. Але шостий місяць поспіль, незважаючи на гостру потребу держави у такому формуванні для масованого ведення бойових дій у зоні АТО, дієвого перекриття кордону та ізоляції районів бойових дій не відбулося. Проте військово-політичне керівництво намагається провести АТО (по суті здійснює заходи територіальної оборони держави!) силами з'єднань і частин ЗСУ мирного часу, недостатньо озброєної Нацгвардії та волонтерських батальйонів» [12].

Українські експерти визначають ряд загроз Україні у контексті ведення інформаційної війни. Воєнні дії проти України супроводжуються масованими інформаційно-психологічними операціями та кіберопераціями [1].

По-перше, латентні (приховані, мережеві) заходи противника. За умов певної стабілізації обстановки та фальшивих заяв щодо мирного врегулювання війни РФ активно використовує релігійний чинник. Є немало свідчень очевидців про виступи (проповіді) священників УПЦ МП про "героїв-ополченців", "священну війну" та "київську хунту" не тільки на Донбасі, а й на Сумщині та Чернігівщині. Окремим напрямом, який активно застосовується, є поширення чуток. Інструментом поширення слугують не тільки окремі активні особи, російське ТБ, але й інформаційні повідомлення, які подаються в друкованій пресі, листівках та передачі місцевих кабельних операторів.

По-друге, інформаційно-пропагандистські структури на території України (інформаційні агентства, видавництва, IT-структури, групи блогерів тощо), які певний час не демонстрували своїх проросійських позицій, намагаються сформувати деструктивні (панічні, депресивні) настрої в Україні ("нам без Росії нікуди дітися", "Росія нас поглине" тощо), створити негативний тренд щодо України та одночасно позитивний тренд щодо дій Росії.

По-третє, недостатня реалізація необхідних заходів: внутрішній характер загроз полягає у супротиві успадкованої бюрократичної системи, яка не відповідає викликам часу.

По-четверте, масована кібервійна. Слід зазначити, що ще у 2004 р. Міністр оборони РФ оголосив про початок розробки програми розширення можливостей здійснення кібервійни та залучення до реалізації цієї стратегії провідних IT-компаній, наукових і навчальних закладів за прикладом США. Російські структури, які здійснюють заходи кібернетичної війни, маскуються під "анонімних хакерів", приватних осіб та організацій ("Кібер Беркут", Anonymus).

Власні можливості і резерви України, які необхідно задіяти – наступні. Серед чинників, що розширюють можливості успішної протидії та збільшують ефективність дій України в гібридній війні у контексті ведення інформаційної війни, можемо виділити [1]:

1) **загальне патріотичне піднесення.** Приклади героїчних вчинків військових, національних гвардійців, бійців добровольчих батальйонів та волонтерів, матеріальна допомога українським воїнам зі сторони місцевих жителів та з усіх регіонів України, зібрані кошти на армію, є свідченнями не тільки високого патріотизму, а й демонструє великі самоорганізаційні можливості населення;

2) **стратегічне управління.** Створення окремих ситуаційних центрів (та залучення існуючих) як державних, так і громадських, дасть можливість оперативно реагувати на зміну воєнно-політичної обстановки. Побудова системи ситуативного управління як мережі дозволить зберегти стійкість та безперервність управління в умовах тотальної та інтенсивної агресії зі сторони Росії. Головною умовою повинна виступати кваліфікованість персоналу, наявність горизонтальних зв'язків зі структурами інших силових відомств та впровадження загальнодержавних стандартів надання та змісту інформації;

3) **ефективна інформаційна політика.** А саме: повсякденний контекст, стратегічна спрямованість та зворотній зв'язок із суспільством. Цей напрям вже реалізується, зокрема, на базі двох партнерських інтегрованих інформаційних платформ: громадянської – у форматі Українського кризового медіа-центру (УКМЦ), та державної – Інформаційно-аналітичного центру Ради національної безпеки і оборони України (ІАЦ РНБО України). Маємо зрозуміти – лише загальносуспільний супротив російській агресії приведе нас до перемоги. У боротьбі за Україну всі ми – і державні органи, і незалежні медіа, вільні журналісти, всі українські громадяни – маємо стати єдиним фронтом;

4) **наявність значної кількості підготовлених військових та цивільних фахівців,** зокрема, в інформаційній сфері, в тому числі за програмами підготовки країн НАТО та інших країн Заходу;

5) **значна ресурсна база,** зокрема, щодо виробництва та розгортання інформаційної інфраструктури в інтересах ЗС України та інших силових структур;

6) **зміна геополітичної ситуації** повинна бути використана задля залучення досвідчених радників та спеціалістів з ведення інформаційної війни та військових мережевих операцій (Net Centric Warfare). Залучення радників до процесу підготовки та трансформації військових підрозділів ЗС України дозволить уникнути помилок та прискорено піднятися до рівня сучасної військової організації.

Ідучи на конфронтацію із Заходом в українському питанні, Москва робила ставку на активне розквітання внутрішніх суперечностей "традиційних" альянсів, таких як ЄС і НАТО. Окрім того, впевненості правителям Росії надають створені ними схеми корумпованих фінансових потоків в рамках "нових комерційних зв'язків" з рядом провідних номінально "західних" компаній, які насправді керуються з Кремля.

Цивілізованому світу варто усвідомити, що Україна може бути не останньою жертвою імперських реваншистських планів Москви з насадження "Русского міра" та переформатування європейської та глобальної архітектури безпеки під кремлівські бажання. Відчуті на собі підступні методи російської гібридної війни можуть і наші сусіди – колишні радянські республіки, наприклад, Естонія та Латвія, де мешкає значна кількість російськомовного населення. Не виключається спроба дестабілізації Росією ситуації у цих країнах з метою формування "незалежних" проросійських анклавів (Нарва, Тарту, Рига). Послухаємо знову гіпотезу А.Піонтковського.

Рассмотрим в этом контексте, например, один ставший с моей легкой руки широко обсуждаемым среди экспертов вполне возможный сценарий эпохи 4-ой мировой войны. В плане реализации духоподъемной концепции собирания исконных русских земель, провозглашенной исторической речью В.В. Путина 18 марта 2014 г., обладающие уникальным генетическим кодом пассионарные русскоязычные жители Нарвы (Эстония) проводят референдум о присоединении к Русскому Миру. Для реализации итогов их свободного волеизъявления на территорию Эстонии вводятся вооруженные до зубов зеленые человечки со знаками отличия или без оных и деловито расставляют новые пограничные знаки. Каковы будут действия в этой ситуации агрессивного блока НАТО?

Согласно ключевой статье 5-ой устава этой организации все его государства-члены должны будут оказать Эстонии немедленную военную поддержку. Некоторые из этих государств обладают технической возможностью элиминации пришельцев в течение получаса средствами дистанционного огневого воздействия. Отказ союзников Эстонии выполнить свои обязательства станет событием исторического значения: он будет означать конец НАТО, конец США как мировой державы и полное политическое доминирование путинской России не только в ареале Русского Мира, но и на всем европейском континенте. И, тем не менее, ответ на вопрос - будет ли НАТО защищать Эстонию в случае попытки ее соседского изнасилования суперядерной державой вовсе не очевиден.

Автор интересной статьи "Мир с ума не сошел" Юрий Фельштинский, например, полагает: "Вот здесь мы и встанем перед угрозой войны России с НАТО, причем Путин будет уверен в том, что НАТО не начнет"

войну из-за Прибалтики, не пойдет на риск атомной катастрофы... Как и Гитлер, он будет считать, что западные демократии струсят. А они не струсят (о чем западные демократии, как и Путин, еще не знают)" [Цит. по: 2]. «Вы знаете, это тот редкий случай, когда я скорее склонен согласиться с Путиным и Гитлером нежели чем с Фельштинским. Тем более, что по Фельштинскому западные демократии сами еще не знают, как они поступят в критической ситуации. А вот Путин знает, что они знают, что если придут на помощь Эстонии, то Путин может ответить очень ограниченным ядерным ударом: уничтожит, например, две европейские столицы. Не Лондон и не Париж, разумеется. Черт его знает, как может в отчаянии реагировать, получив такой удар, даже малая ядерная держава.

И поставьте теперь себя на место лауреата Нобелевской премии мира Обамы. Он остался единственный, кто как-то может вмешаться в так неожиданно обострившийся конфликт вокруг никому в Америке неизвестного, да пропади он пропадом, городишки Narva. А вся прогрессивная и даже вся реакционная американская общественность дружно кричат ему под руку: "Мы не хотим умирать за f***** Narva, Mr. President!" Кстати, такого же мнения, как выяснилось, придерживается и подавляющее большинство жителей ФРГ, где недавно был проведен опрос общественного мнения на тему "Должна ли ФРГ будет выполнить свои союзнические обязательства по отношению к Эстонии в случае её военной конфронтации с Россией?". 70% миролюбивых немецких граждан ответили - Nein, Германия должна занять нейтральную позицию в этом конфликте» [2].

Усвідомлюючи, що подальше безперешкодне просування Кишинева шляхом євроінтеграції остаточно виведе Молдову із зони російського впливу, Кремль може посилити "м'який" дипломатичний та "жорсткий" тиск з території Придністров'я також й на цю країну. Навіть тісний союз з Росією нічого не гарантує. Дедалі частіше лунають заяви окремих російських політиків щодо прав РФ на північні області Казахстану. Є про що замислитись і президенту Білорусі, обмірковуючи свої подальші дії.

«Путин давно наблюдает за своими западными партнерами и глубоко презирает их. А как же ещё относиться к ним, если канцлеры и премьеры великой Европы выстраиваются в очередь послужить холоуями на его газоклонках за жалкое вознаграждение в 2 млн евро в год? Или после того как Путин на пару с Асадом одним химическим ударом развели как лохов всех западных лидеров, полностью подменив повестку дня сирийского кризиса: из палача суннитской общины Асад мгновенно превратился в глазах мировой общественности в представителя государственного мужа, занимающегося благородным делом химического разоружения.

Путин просчитал тогда Обаму с его red lines и полагает, что просчитал сегодня своих бывших партнеров по большой восьмерке. Он убежден, что переиграет их в потенциальных военных конфликтах, которые возникнут на пути реализации великой идеи Русского Мира, несмотря на то, что РФ намного уступает НАТО в области обычных вооружений и не превосходит США в ядерной сфере. Духом мы возьмем. Духом и наглостью. "Как школьнику дратся с отборной шпаной", к тому же ядерным ломом опоясанной и чуть что им размахивающей? Если тов. Ким Чен Ын, даже с одним только ведром ядерных помоев заставляет плясать вокруг себя

весь "цивилизованный мир", то что способен выделять с этим миром г-н Крым Пут Ын, обладающий огромным ядерным арсеналом?» [2].

«Перемоги українських силовиків на Сході демонструють, що ми швидко навчилися ефективно протидіяти ворогу навіть у найскладніших умовах гібридної війни. Введення третього рівня санкцій свідчить, що і зовнішньополітичний план Путіна провалився. Як і тисячу років тому, Україна знову стала щитом для європейської цивілізації. Сьогодні Україна дає приклад успішної протидії путінській імперській агресії. Ми викинемо з нашої землі бандитські зграї чужинців та запродавців. Ми повернемо з московського полону в єдину українську сім'ю наш рідний Крим.

Досягнути перемоги над противником у гібридній війні можливо лише за рахунок національного згуртування та мобілізації всього суспільства на боротьбу з підступним ворогом. Чіткими та скоординованими діями силових структур слід нейтралізувати та знешкодити терористичні та кримінальні угруповання, іноземні агентурні мережі та ресурсні бази агресора на території України.

Ми виграємо і інформаційну війну, діючи злагоджено, грамотно і системно. Здобудемо неоціненний досвід, нові вміння і навички. Україна стане набагато сильнішою. Поєднуючи і вдосконалюючи дві складові нашої боротьби – військово-силову та інформаційну, ми повернемо рідному Донбасу мирне життя, безпеку і добробут під захистом Української Держави. Ми зупинимо Путіна задля миру в Україні і світі. Україна перемає!» [1].

Цікавою є точка зору содиректора програм зовнішньої політики та міжнародної безпеки центру Разумкова – Олексія Мельника:

«У нас вже була можливість спостерігати роботу миротворців РФ на прикладі Придністров'я, Південної Осетії. Це, по суті, окупація частини чужої території. Головна небезпека в тому, що ідея, яку просуває РФ, навіряд чи передбачає введення яких-небудь ще миротворців, окрім російських. Це очевидно. Можливо, зараз йдеться «просто про миротворців», але надалі Росія, яка володіє правом вето, заблокує відправку в Донбас будь-яких військових з'єднань, окрім своїх. Я б не унеможлилював такий розвиток подій. Вже є певні проблеми із завершенням операції по знешкодженню терористів, що орудують на сході України, в стислі терміни. Незважаючи на заяви можновладців, які збиралися закидати усіх шапками за декілька тижнів і провести Парад Незалежності в Севастополі, АТО ще не закінчена.

Сьогодні, очевидно, деякі причини, про які ми знати не можемо, змусили владу понизити темп просування наших сил. Тому, якщо не вдасться незабаром закінчити цю операцію, час почне працювати проти нас. Доведеться робити більший упор на пошук політичних і дипломатичних шляхів вирішення конфлікту. Якщо влада буде поставлена перед вибором - тривалий, виснажуючий конфлікт без чіткої перспективи його завершення військовими методами, тоді я не виключаю, що доведеться піти на певні поступки, які зараз здаються неприйнятними. Але, якщо з часом ситуація мінятиметься не в нашу користь, одним з варіантів може бути те, що Україні доведеться домовлятися з РФ. Аж до того, що в певних умовах доведеться погодитися на те, щоб російські «миротворці» зайняли якщо не усю контрольовану

терористами територію, то хоч би відрізок межі. Ключовим питанням тут залишається згода України. Поки ми такої згоди давати не маємо наміру.

До якої тактики може удатися РФ, якщо її план з миротворцями провалиться? Враховуючи досвід російської поведінки - повна алогічність, ігнорування міжнародних норм, готовність йти на подальше загострення ситуації, це може бути рішення Держдуми, аналогічне виданому Радію федерації дозволу на захист російських громадян. Зараз вони можуть винести ще одну ухвалу, що суперечить усьому міжнародному законодавству, яке стане для Путіна достатньою причиною, щоб дати команду на захоплення території, яку зараз контролюють бойовики» [5].

Багатьом може видатись неприємною розмова про образ ворога. Безумовно, це не слід переносити на ставлення до всього народу як такого. Наприклад, більшість фінів добре ставиться до своїх сусідів-росіян. Але у фінській армії (навіть за часів Урхо Кекконена) завжди роз'яснювали солдатам, що потенційним ворогом Фінляндії є Росія, здатна напасти в будь-який момент, порушуючи будь-які договори. Це, звісно, не подобається комуністам і пацифістам, але тільки так можна підтримувати бойовий дух, бо інакше армія не буде здатна виконувати свою основну функцію – захищати батьківщину і протистояти військовій агресії. «Краще сувора правда, ніж красиві ілюзії. Якщо Росія вже роками готувалась до війни і точно знала, чого хоче, то Грузія – ні. Грузія дала втягнути себе у війну у вкрай невдалий час. Краща її бригада служила в Іраку, а друга бригада саме збиралась її змінити. Частина армії була на переозброєнні і займалась доглядом за технікою, чимало офіцерів було відпущено у відпустку. Міністр оборони перебував в Італії на відпочинку. (...) Половинчасті рішення не працюють. Замість «паперової армії» і парадних частин слід звертати увагу на створення функціональних з'єднань. Краще їх буде менше, але нехай вони будуть кращими. Яка користь була Грузії від її бригад, якщо в одних хлопців був відсутній нормальний зв'язок, а у інших не було транспорту? Здатність таких частин брати участь у бою – нульова», – пише естонський історик і політик Март Лаар [Цит. по: 7].

Досвід Грузії та України наочно показує, які гіркі плоди виростають під впливом російських ЗМІ на свідомість людей. Дехто стверджує, що розпад СРСР був спричинений не лише банкрутством економічної та політичної системи, а й тим, що західна музика, фільми і книги через вузькі щілинки просочувалися крізь залізну завісу. Ну а сьогодні російські розважальні програми, серіали і популярна музика нескінченним потоком обрушуються на жителів сусідніх країн. Кремлівська машина пропаганди працює на повну міць. Так, 2013 року двом головним рупорам – багатомовному каналу новин Russia Today і ВДТРК, до якої входить п'ять телевізійних каналів, було надано фінансування в 31,1 мільярда рублів, що становить понад один мільярд доларів. Завдання каналу Russia Today, що веде мовлення на понад 100 країн і 644 мільйони глядачів, сформульовано коротко і недвозначно: завоювати уми на чужій території. Проведені нещодавно громадські опитування показували, що їм це вдається. Яким же був підсумок серпневої (2008 р.) війни? Грузинським збройним силам з урахуванням

усіх вищезазначених недоліків вдалося упродовж кількох днів утримувати оборону проти багаторазово переважаючого супротивника, що зробило можливим дипломатичне втручання країн Євросоюзу і США, яке запобігло повній окупації країни. Однак російські війська, всупереч домовленостям, окупували додаткові території в Абхазії і Цхінвальському регіоні (до війни 2008 року частина Абхазії і «Південної Осетії» все-таки контролювалась грузинською стороною), знову провівши там масові етнічні чистки грузинського населення. Але найгіршим виявився моральний збиток, що його зазнало грузинське суспільство. Зрештою цей збиток проявив себе в останніх парламентських і президентських виборах, які позбавили влади конструктивні, прозахідні сили і провели часткові контрреформи.

Навесні і влітку 2014 р. неоголошена війна Росії проти України спочатку розвивалася за матрицями російської агресії проти Грузії і, наприклад, у Криму заключна фаза проекту була цілком успішною для агресора, а майбутнє східних регіонів України (Донецької та Луганської областей) усе ще залишається під питанням. Після всього вищесказаного доречним є запитання: а для чого Кремлю все це потрібно? У чому інтерес Росії? Та й чи Росії? Господарі Кремля, які навчались у Вищій школі КДБ та інших подібних закладах, непогано знають історію, а тому їм відомо, що якщо імперія не розширюється територіально, вона починає розпадатися, часто перетворюючись на малу державу. І ця мала держава зазвичай у результаті знає якісних змін. У російському випадку «якісні зміни» можуть означати заміну нинішнього клептократичного режиму і, відповідно, відсторонення від влади нинішнього правлячого клану. А цього Кремль боїться панічно. Звичайно, знаючи історію, «господарі землі російської» мали б віддавати собі звіт у тому, що жодній імперії досі не вдалося розпадатися, а тому вона вимагається відродити зомбі-імперію в будь-якій формі – вкрай непродуктивно. Але... або вони все-таки недостатньо добре вчилися, або страх втратити захоплене пригнічує їхній прагматизм. Саме тому Кремлю уявляється настільки важливим розхитувати економіку сусідніх держав. Сильні, вільні і щасливі сусіди є загрозою для виживання російських лідерів, і тому не входять до їхніх стратегічних планів.

«На НАТО сподівайся, але порох тримай сухим», – писав, узагальнюючи підсумки серпневої війни, Март Лаар [Цит. по: 7]. На його думку, міжнародні зв'язки надзвичайно важливі, але поклатись можна лише на свої сили. Якби Грузія не чинила опір і не затримала вторгнення російських військ углиб країни, Грузії як такої сьогодні вже не існувало б. Грузію врятували самі грузини (рис. 1). Як зараз Україну рятують самі українці.

«Если бы не трагические обстоятельства, это можно было бы назвать удовольствием для гурмана – находясь на Украине, можно смотреть по телевизору как российский канал «Россия 24», так и украинский телеканал «24». Как можно догадаться, оба канала совершенно однотипны. Бытие не дается нам просто так, учит Хайдеггер, его можно обнаружить только в разрывах и умолчаниях. С объективной информацией то же самое: она не в том, о чем СМИ говорят, а в том, о чем они умалчивают или недоговаривают. Оба канала

описують одні і ті жє события. Ефір 9 августа, вєчер. Український канал говорить о шести освобожденных населенных пунктах; «Россия 24» тоже говорит, что войска ДНР освободили «несколько населенных пунктов». Украинский канал показывает высотный дом в Донецке и говорит, что его обстреляли террористы; тот же дом мелькает в сводках «России 24», и там говорят, что дом «обстреляли украинские военные». Сюжеты начинаются с панорамной съемки — показывают пробоины в доме, дым на заднем плане, разрушенную детскую площадку и, конечно, синхроны местных жителей. На российском жительница ругается, что нет нормальных бомбоубежищ; на украинском — «они начали стрелять оттуда, мы спрятались сюда». Характерно, что мирные жители не выражают симпатий какой-то одной стороне. Мож-

но догадаться, что они уже ни на чьей стороне, им плевать, откуда летят снаряды; они просто проклинают всех. Собственно, вопрос «чьї снаряды бьют по мирным жителям» — ключевой вопрос этой войны. В современных войнах, как писал Мерло-Понти, воюют не за населенные пункты, а за моральную правоту, за то, чей ад считается гуманнее, — потому что все войны теперь ведутся за мир. Мирные жители в обоих синхронах называют тех, кто, по их мнению, выпускает снаряды, «они» и «эти»; телеканалы даже не догадываются, как они в этот момент похожи. За смерть никто не хочет отвечать; ответственность возлагается обеими сторонами на абстрактное и безымянное зло, на некое «оно». Как будто «оно» обладает собственной волей и убивает само. Но мы-то знаем, что убивают люди.

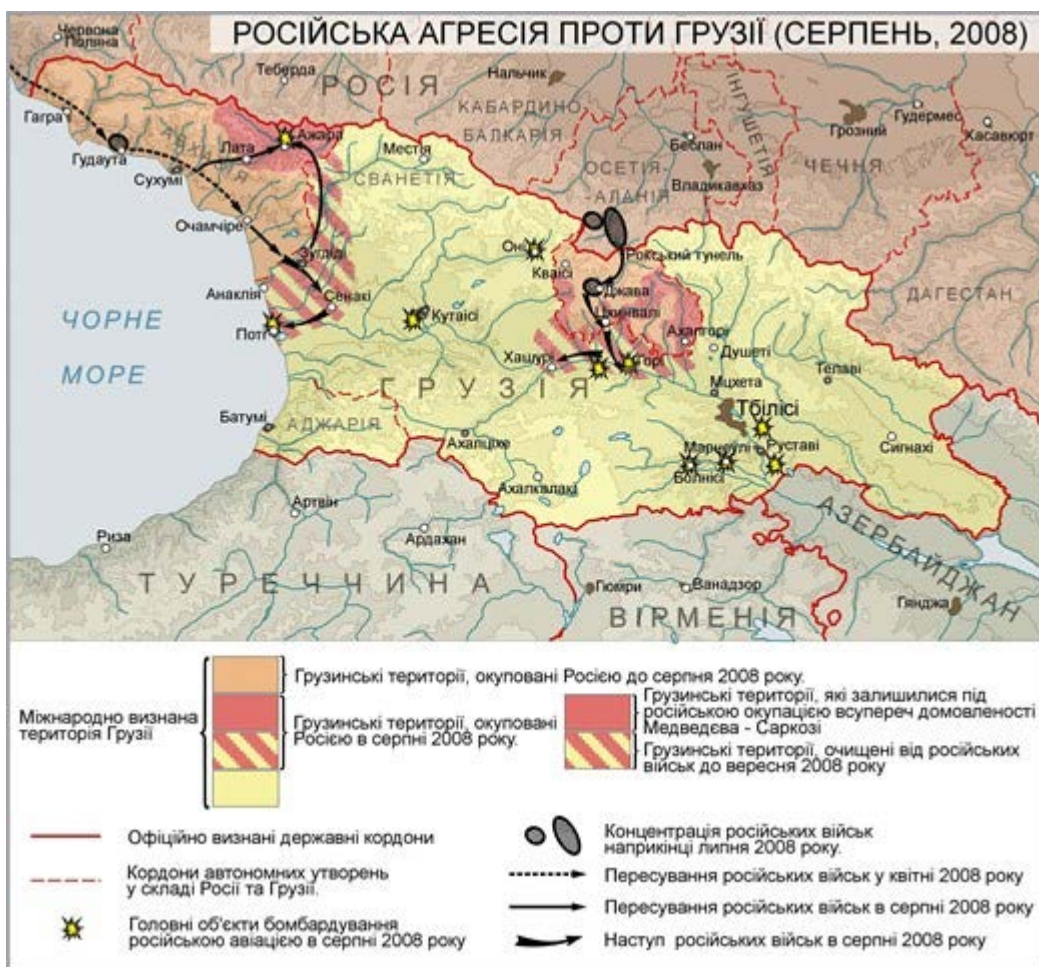

Рис. 1. Російська агресія проти Грузії, серпень 2008 [7]

Основні ланки ланцюга провокацій, здійснених Кремлем 2008 року:

20 КВІТНЯ 2008. Над Абхазією збито грузинський безпілотний літак. Тбілісі звинувачує Москву. Москва заперечує причетність. ООН підтверджує грузинську версію;

29 КВІТНЯ 2008. Росія вводить додатковий військовий контингент до так званої Південної Осетії.

30 КВІТНЯ 2008. НАТО звинувачує Росію в нагнітанні військової напруги.

6 ТРАВНЯ 2008 .Тбілісі попереджає міжнародне співтовариство про те, що Росія нарощує військову присутність на кордоні і близька до відкритого воєнного вторгнення.

8 ЧЕРВНЯ 2008. Російський військовий літак порушує повітряний простір Грузії, щоб (за словами Москви) «протверезити уми у Тбілісі».

10 ЧЕРВНЯ 2008. Грузія відкликає свого посла із Росії.

7–11 СЕРПНЯ 2008. Відкрите воєнне вторгнення Росії до Грузії.

Далее сюжеты повторяются буквально: зона АТО, разбор баррикад на Крещатике, митинг в Харькове против Кернеса. «Россия 24» утверждает, что митинговали не только против Кернеса, но и за и что все закончилось потасовкой. Украинский канал ничего о драке не сообщает. Про разбор баррикад показывают одни и те же кадры, но комментируют, естественно, противоположно; российский — в духе «в Киеве опять бардак, и опять какие-то люди жгут шины»; украинский — «люди наконец-то решили навести порядок, чтобы не было бардака». То есть это вполне нормальный параллелизм: есть такая точка зрения на Украину, есть противоположная, тут все нормально — до тех пор, пока не вспомнаешь, что телеканал «Россия 24» — вообще-то не украинский. Но ведет он себя так, как будто он «тоже» украинский (других новостей там, в сущности, нет, поэтому иллюзия полная). Это особенно заметно здесь, в Украине: что главная и единственная цель российского телеканала — до деталей мимикрировать и притвориться украинским.

Преимущество украинских СМИ перед российскими — даже если допустить, что там тоже пропаганда, — одно, но существенное: украинские СМИ говорят все-таки о событиях в собственной стране. Все это напоминает сюжет, условно, сказки Шварца про тень, переосмысленной японским режиссером — с элементами мистики и триллера. Жил человек, у которого был брат-близнец, умерший при рождении; а когда человеку исполнилось 23 года и у него есть работа, дом, невеста, вдруг в деревне появляется призрак умершего брата, который утверждает, что это он — настоящий, а его 23-летний брат — напротив, призрак и мертвец. И поскольку призрак умеет убеждать, то все постепенно начинают верить ему. И вот у настоящего брата уже нет ни работы, ни дома, а невеста, слегка поплакав, уходит жить к призраку, потому что женщины любят ушами. И настоящий близнец понимает, что единственное слабое место призрака — его неспособность к абстрагированию. Зомби не видит себя, он способен оценивать только других (тут такая хорошая мораль появляется у фильма: единственное отличие человека от призрака — это способность к самокритике).

В ситуации, когда у украинских СМИ обнаружился вдруг десяток братьев-призраков, единственный способ борьбы — быть самокритичными. Естественно, украинские медиа защищают армию, подыгрывают своим военным, дозируют сводки — но при этом они не устают критиковать собственные власти, президента, премьера, министров и даже военных. И даже допускают — насколько это возможно во время войны — противоположную точку зрения. Сюжет на украинском канале «24» о взятии Марьинки: на блокпосту появляются типичные симпатизантки ДНР, и они кричат украинскому корреспонденту: «А вы поезжайте в Марьинку... Порошенко ваш обещал, что не будет стрелять по мирным людям... Зачем вы к нам приперлись... Зачем пришли на нашу землю...» Дальше это превращается в монолог в духе Сорокина, где смысл теряется и остаются только растерянность и страх, а в конце одна женщина говорит другой: «Да зачем ты это говоришь, они все равно это вырежут». А вот бойцы «Айдара» говорят на том же канале, что люди встречают их «по-разному, где-то хорошо, а где-то не очень». «Украина пока проигрывает торговую войну России» — Пятый телеканал. На всех каналах повторяют мнение эксперта, что прежде чем направлять солдата в зону АТО, его нужно

шесть месяцев готовить, иначе это преступление. Российские медиа приучили к тому, что те, кто против, — это враги; на Украине те, кто против, — это не враги, а еще очень долгое время «свои». И в условиях войны это правило не изменилось: и те, кто носит панталки на Крещатике, и те, кто их защищает, и женщины из ДНР — это все равно «свои». «Враги» — только те, кто с оружием, кто стреляет.

В основе такого поведения украинских СМИ лежит доверие к зрителю и слушателю — он более самостоятельный и «сам разберется». Поэтому, например, выступление Виталия Чуркина в Совбезе дают на «24» целиком, без комментариев: с точки зрения Украины абсурдность его речей саморазоблачительна, она не требует пояснений. Такой фокус в России не прошел бы — зритель тут не привык понимать что-то сам, он вообще не привык к «другой стороне», поскольку российская пропаганда строится по принципу «ни слова, ни полслова врагу». «Россия 24» не может дать без комментариев речь, условно, лидера украинской Радикальной партии Ляшко — что тоже было бы саморазоблачительно, предположим, — просто потому, что наш (российский) зритель не поймет «игры контекстов». Ему обязательно нужен толкователь.

Собственно, главная цель этого исследования — узнать, какова в украинских СМИ степень агрессии по отношению к России. А также — везде ли «пропаганда одинакова» и есть ли она вообще на Украине. Если учитывать, сколько мы об Украине как государстве и самих украинцах наговорили за пять месяцев, логично было бы предположить «симметричный ответ». Между прочим, главный моральный фундамент нашей пропаганды в том, что «идет информационная война» и даже если где приврал или недоговорил — это нормально; на войне «все ведут себя так». Собственно, отрицательная этика, на которой строится идеология последних 15 лет, — не «мы хорошие», а «все остальные точно такие же» — служит оправданием и тут: наши пропагандисты уверены, что украинское ТВ ведет себя «точно так же». Что там тоже «нас ненавидят» и «разгул пропаганды».

На Украине до недавнего времени была одна разговорная радиостанция — «Эра ФМ». Я целыми днями слушаю ее, и, к моему разочарованию, большинство программ по-прежнему «скучные» — про зерно, налоги, болезни, про комаров и экономику. Вот разговор с экс-министром регионального развития Василием Куйбидой. «Война с Россией, конечно, повлияла на ситуацию с недвижимостью». В украинском обществе до сих пор идет дискуссия — называть это войной или не называть, экс-министр не скрывается за эвфемизмами, но на этом и точка. Продолжает про макроэкономику. Вот сидят в студии два депутата. «Россия может давить на Европу, Европа давит на нас...» — «Да бог с ней, с Россией», — отвечает один из участников. Это очень типично. Никто не говорит специально о России, не исследует ее агрессивную природу и милитаризм — что было бы предсказуемо. Тут вообще не склонны к обобщениям; такое ощущение, что о России говорят только в крайнем случае, предпочитая эвфемизмы «северный сосед» и «соседняя держава». Что за этим стоит? Да ничего. Собственно, про Европу и Америку тоже мало говорят. Украинские СМИ говорят про Украину.

Канал «I+I», программа «ТСН». Семь или восемь сюжетов — всё про Украину: опять Крещатик, АТО, раненые. Помощь фронту. Площадка для санитарных вер-

толетов на месте стадиона; пошив формы. Один сюжет про выборы в Турции. Девочка из Славянска рассказывает, что боевики плохие, — о'кей, это можно назвать пропагандой. Точно такие же девочки на российском ТВ рассказывают, какие плохие украинские военные.

Я досмотрел программу до конца. Ничего оскорбительного про Россию и даже Путина. Собственно, я ничего вообще про Россию не услышал. Был сюжет из Евпатории, он длился ровно три минуты, о том, что вместо молока в пакетах оказалась вода. Интересно, КАК диктор говорит об этом. Так Екатерина Андреева рассказывает о новорожденном слоненке в зоопарке. Тут классический случай, когда диктор только глазами и улыбкой выражает свое отношение. Та же ведущая во вторник, 12-го, комментирует сюжет о визите Путина в Египет. Все предельно уважительно, и только грустная улыбка в конце.

11 августа 2014 г., программа на ICTV - «Свобода слова». Прямой эфир. Опрос «Решится ли Россия на военное вмешательство»: 62% считают, что нет, 38% — что да. Ток-шоу в России — это кумулятивный снаряд, он всегда бьет в одну точку. Украинское ток-шоу непредсказуемо. Даже если оно собирается с пропагандистской целью, то заканчивается взаимными упреками и разоблачением друг друга. Выступает спикер Минобороны Андрей Лысенко — куча упреков. Затем слушает лидера партии «Громадянська позиція», бывшего министра обороны Анатолия Гриценко — и ему масса упреков. Сам Гриценко критикует Яценюка, министра обороны, президента. Затем атакуют вопросами замначальника СБУ Виктора Ягуна. Вопросы про крышевание, про наркотрафик через границу — в той же зоне АТО. «Если вы не готовы отвечать за ведомство, зачем вы пришли?» — бросают ему, когда он пытается уйти от ответа. Наконец, депутат Ляшко. «Много предателей. Мы никогда не победим, пока не разберемся с предателями в Киеве». Депутат Ляшко — тот еще украинский Ле Пен. Интересно, что даже он ничего не говорит про Россию (кроме того, что называет ее агрессором). Весь его пафос — против своих: «Так называемые беженцы сейчас все греются на морях. Все пляжи заняты донецкими номерами. Пусть побудут под “Градами”». Ведущий отвечает: «Ця нелюдська ворожість нагадує радість деяких стосовно загибелі людей — хто б вони не були». То есть намекает на реакцию «некоторых» на майскую трагедию в Одессе, давая понять, что это недопустимо. «Тверда рука не завадить» (твердая рука не помешает), — говорит далее Ляшко. «Твердая рука у нас уже была, — отвечает ему депутат из «Батькивщини» Соболев. — И где она сейчас?».

На Украине яростно спорят друг с другом. Россия как страна в украинском эфире — как ни странно, момент умолчания, это еще и реакция на травму. Представить, что придется воевать, не мог никто — и до сих пор не могут. Единственное исключение — в украинских СМИ есть такой формат передачи — «Так что же случилось с россиянами?»: психологический уклон, попытка «разобраться». Что важно — с помощью самих же российских экспертов. Украинские медиа, даже говоря о том, что Россия наращивает войска на границе, посылает технику боевикам и нарушает воздушное пространство, умудряются говорить об этом так, как будто это не о России речь, а о каких-то отдельных от России войсках или отдельных боевиках. Не забудем, что в эфире государственного радио в прямой трансляции

идут заседания Рады. И депутаты, кроме слов «российская агрессия» и «ворог», не употребляют никаких других слов. Никакой прибавочной стоимости, никто не занимается символическим умножением и расширением словесного зла.

Я уже дописывал этот текст, и вдруг подарок: весь день в эфире «Эры ФМ» (13 августа 2014 г.) обсуждают гуманитарный конвой, а также — попутно — российскую пропаганду. Утром разговор с медиаэкспертами. Вопрос — нужно ли заниматься контрпропагандой? Это многие ощущают как проблему — что Украина ничего не противопоставляет пропаганде. «Мы проигрываем российской пропаганде». Но все-таки вывод такой: это недопустимо для СМИ. Весь день обсуждают конвой. Рассматривают это и как компромисс с Россией, и как то, что «не принять помощь» будет политическим проигрышем. Половина звонящих (кстати, русскоязычных) предостерегают, ругают Путина, говорят «нам не нужна помощь от агрессора». Впрочем, тут же — и другие мнения: вот звонит явный антимайдановец, вот условный буддист-примиренец — «нас-хотят-поссорить». Никакого монолитного мнения в эфире нет, опять-таки слушатели спорят с «предыдущим выступающим». И при всем этом — ни одного оскорбления русских, никаких слов, аналогичных звучащим в нашем эфире «фашистам» или «карателям». Никакого аналога концепту «украинцев не существует». Только сожаление по поводу «зомбированности». Реакция скорее рациональная, но и эмоции не переходят какую-то важную грань. Никаких «москалей» в эфире. Ничего личного про россиян и Россию. Ничего.

Когда слушаешь все это, понимаешь, что в украинском эфире не хватает какого-то привычного для российских медиа элемента. Нет источника ярости, нет постоянного механизма воспроизведения эмоционального возбуждения. Интересно, думаешь: откуда он вообще высекается технически, за счет каких форматов? Вспоминаешь, что в русском радиоэфире много таких толковищ со слушателями, а также «бесед с экспертами», которые на самом деле занимаются суеуго поддержанием нужного уровня истеричности. У нас это принимает вид чего-то «доверительного», «откровенного», «новой искренности» как бы «без границ», доходящей до иррациональности, — но на самом деле это просто «электростанция эмоций».

Благодаря ей в России за пять месяцев появилась целая категория слушателей и зрителей, которые, по сути, составляют нечто единое с информационным полем: люди, заряжающиеся яростью от эфира — и возвращающие ему эту ярость. В украинском эфире нет аналога такого слушателя. Там тоже есть радикалы, классические националисты старой школы, которые «против России, но и против Европы», против «всего этого гомосексуализма». Они были всегда, но и раньше, и особенно сейчас они — маргиналы и составляют примерно полтора процента. Их агрессия утыкается в стену рациональности, в доминирующую концепцию «разных мнений» — и исчезает, испаряется, не имея последствий. Вместо этого в украинском эфире — другой массовый тип слушателя, который восхищается Украиной, актами самопожертвования людей, стойкостью духа и т.д. Условно, это такой вариант украинской «духовности»: но важно отметить, что эта духовность порождает забытие, умиротворение и примирение с действительностью, а не агрессию.

Вопрос: почему здесь, во время войны, тип ненавистника не стал массовым — как в российском эфире? Дело в том, что отсутствует сам источник ненависти — исходящий от медиа. Нет источника — нет и агрессивного типа, им порожденного. Все очень просто. Основное заблуждение российской пропаганды — что на Украине только о России и думают. Это фактически не так: Украина сейчас говорит в первую очередь о себе, она вся сосредоточена на себе. Кроме того (что не менее важно) — Украина при всем происходящем эмоционально вовсе не перестроилась на военный лад. Мало того, украинские СМИ всеми силами стремятся не переходить на военный лад, хотя удержатся в формате «мирной жизни». Тут тоже есть партия войны — вот тот же Гриценко, например, и его тезис «это война, нужно военное положение»; Гриценко употребляет, кстати, знакомую всем нам фразу «все для фронта, все для победы», но и эта точка зрения — милитаризация всего — никак не является доминирующей. Российские официальные медиа внушили себе, что находятся в состоянии войны с целым миром, и живут этой верой; они уверены, что то же настроение царит и по ту сторону стекла, — но тут они ошибаются. Никто, кроме российских СМИ, не живет в состоянии войны. И не хочет. Российские медиа напоминают Сизифа, который каждый день толкает свой камень вверх — забыв, что перед ним зеркало, предупредительно поставленное санитарами» [10].

Коментар, як то кажуть — не забарився:

«Гладко написано, сразу чувствуется в авторе филологическое образование. Но вот незадача: стоит почитать то, что пишут на UAINFO, "Цензор.нет" или "Корреспондент.уа", и хочется сказать: автор, не пизди! Все украинские сайты пропитаны ложью и только ложью, начиная от "взрывающихся кондиционеров" и кончая домыслами такого тупого разлива, что поневоле думаешь: неужто их авторы полагают, что и в Украине, и в России живут исключительно олигофрены? И еще — почти все новости и разговоры вращаются вокруг России, наполнены ненавистью к ней, клеветой на нее. А посему — автор либо заведомый мерзавец, поскольку выдает абсолютно ложное за действительное, либо дурак. Судя по его тексту, вероятнее первое» [10].

Схоже, через десять-п'ятнадцять років, підкреслює у своїй статті «Що покаже соціологічний барометр?» Сергій Грабовський, коли геополітична ситуація більш-менш стабілізується, історики відзначать Путіна та Януковича як персонажів, які значною мірою, самі того не бажаючи, сприяли консолідації української нації та зміцненню Української держави:

«Бо ж така «буржуазна лженаука», як соціологія, однозначно сьогодні фіксує цей факт: за останній рік відбулося значне зростання прихильників незалежності України (із 61% до 76%) при одночасному зменшенні майже вдвічі кількості її противників. Але перш ніж ознайомити читачів із результатами всеукраїнського репрезентативного опитування, проведеного в середині липня 2014 року соціологічною групою «Рейтинг» (Київ — Львів), кілька слів про соціологію як таку, бо її розуміння у суспільстві й особливо у так званому «політичному класі» нерідко хвибує на серйозні вади. Соціологічні дослідження — це своєрідний термометр, що вимірює суспільні настрої. Не більше і не менше. Хтось може не звертати уваги на нього. Хтось із перебільшеною увагою придивляється до змін температури, хапаючись за голову від її підвищення чи пониження на одну десяту градуса.

А хтось розважливо відстежує температурну динаміку і робить висновки щодо нездування чи одужання суспільства на основі не тільки її, а й низки інших чинників. От і все. Соціологія — не магія, але і не шарлатанство. Це справа серйозна і потрібна для розуміння суспільством самого себе. При цьому навіть новинарі не можуть спинитися на ретрансляції тих чи інших цифр, переданих їм дослідниками чи замовниками дослідження: потрібно розуміти, що є важливим, а що другорядним, щоби не стати жертвами вмілих маніпуляцій певних політиканів із цілком достовірними показниками.

А тепер — детальніше про цифри й тенденції. 76% опитаних «Рейтингом» підтримали б проголошення незалежності України, якби референдум про це проводили сьогодні, 12% не підтримали б, ще 12% не визначилися. Як уже було зазначено, за рік відбулося стрибкоподібне зростання прихильників незалежності: наразі, попри критичні обставини, агресію Росії, війну на сході та економічні негаразди, її підтримує 3/4 громадян України (при цьому 55% респондентів беззапечно підтримують незалежність, тоді як торік таких було 32%). Водночас лише 6% опитаних однозначно проти української незалежності, а минулого року таких було аж 15%. Це означає, що і боротьба з російським імперіалізмом, і реформи задля зміцнення державності, і змістовна, а не формальна, українізація України мають серйозне підґрунтя.

Цілком прогнозованим при цьому є: що молодші респонденти, то більша серед них підтримка незалежності України (82% серед тих, кому 18–29 років, і 69% — серед тих, кому 60 і більше). Існує і пряма залежність між рівнями освіти й матеріальних статків — і підтримкою незалежності. Якщо спробувати окреслити головну категорію противників незалежності України, то це будуть малоосвічені злидарі, як, до речі, і в 1917–1918 роках... Можливо, на Заході вважали б неоліткоректним опублікування даних щодо прямої відповідності етнолінгвістичних чинників ставленню до незалежності, але, на щастя, вітчизняні соціологи не мають таких забобонів. Отже: 91% тих респондентів, чия рідною мовою є українська, підтримують незалежність України; серед тих, хто вважає рідними й українську, і російську мови, прихильників незалежності 71%, а от серед опитаних, для яких рідна російська мова, проголосувало б за незалежність лише 45%. Щоправда, і противників незалежності серед останньої категорії населення — 30%, інші ніяк не можуть визначитися, чого ж вони прагнуть.

А тепер — увага! 5% україномовних українців є ворогами незалежності України; такими ж ворогами є 10% опитаних з вищою освітою, 7% молоді та стільки ж заможних респондентів. Так само ворогами незалежності серед респондентів є 3% симпатиків партії «УДАР», по 4% — «Батьківщини» і «Солідарності», 8% — «Громадянської позиції», 22% — «Сильної України». Щось дивне, чи не так? Хіба Сергій Тігітко не клянеться, що він твердо стоїть на державницьких позиціях? Ну а з Партією регіонів та КПУ у цьому плані все також прогнозовано: 38% симпатиків першої і 53% — другої голосували б проти незалежності України; є серед прихильників КПУ й ті, хто за незалежність, але їх тільки третина. Хоча, з іншого боку, можна сказати й «аж третина». Тобто в разі постання справді лівої і справді української політичної сили такі виборці можуть перейти до неї, а це не так мало — близько відсотка всього електорату.

І ще одна зафіксована соціологами проблема, яка потребує особливої уваги. Загальне число опитаних, які вважають себе патріотами країни, є на 10% більшим, ніж число прихильників незалежності. При цьому патріотами вважають себе 70% тих, для кого рідною є російська мова і (тримайтеся за стільці!) 81% симпатиків КПУ. Переконали, що європейцю важко збагнути, як можна бути патріотом своєї країни і водночас ворогом її незалежності. А от у нас це виразна тенденція, ба навіть норма для деяких категорій опитаних. Пояснення, як на мене, одне: такі «патріоти» вважають, що для свого повного щастя Україна (вона ж Малоросія, Новоросія) повинна увійти як автономна чи напівавтономна складова до Радянського Союзу, Російської Федерації, Російсько-Білоруської держави, Євразійського Союзу тощо (потрібне підкреслити). Так, «патріотизм» такого гатунку сьогодні у Європі навряд чи зустрінеш, але ж хіба 1940 року майор Відкун Квіслінг зі своїми однодумцями не доклав чималих зусиль, щоб рідна Норвегія стала лише формально незалежним сателітом Третього рейху?

І, до речі, частка його прихильників серед норвежців була приблизно такою, як сьогодні частка противників незалежності серед громадян України... Нарешті, щодо регіонального зрізу поставлених соціологами запитань. Безумовним позитивом є те, що різко зріс рівень підтримки незалежності у таких проблемних регіонах України, як південь (із 48% до 64%) і схід (із 44% до 70%), натомість число її противників не менш різко скоротилося (відповідно з 35% до 21% і з 40% до 14%). Зрозуміло, за це слід дякувати не лише безумній політиці Путіна та Януковича, а передусім українському громадянському суспільству, волонтерам Майдану та воюючим, які захищають Україну проти російської агресії. Інакше кажучи, в цих регіонах віднині є потужна державницька більшість, і це надзвичайно важливо. А от у Донбасі число прихильників незалежності за рік фактично не зросло (було 32%, стало 34%, а це на межі статистичної похибки). А число противників української незалежності істотно скоротилося – з 57% до 34%, відповідно зросла серед опитаних кількість тих, хто не визначився (з 11% до 32%). Що ж, третина населення цього регіону – опора терористів. Третина – опора сил АТО. Третина – не знає, що робити. Але динаміка очевидна, попри шалену московську антиукраїнську пропаганду. Крім того, за всіма писаними і неписаними нормами третина населення будь-якого регіону будь-якої держави (не лише України) не має права відтяти цей регіон від цієї держави.

Звичайно, було б значно ліпше, якби рівень підтримки незалежності сягнув 80%, а то й 85%, і навіть на Донбасі перевищив би сакраментальні 50%. Але торік автор цих рядків наголошував, що підтримка державності з боку 3/4 громадян України – це бажаний результат, якого можна буде досягнути лише до 2020 року в разі усунення Януковича на президентських виборах. І от тепер можна сміливо ставити більш серйозні завдання перед політикумом та громадянським суспільством – збільшити за наступне п'ятиріччя частку державників до згаданих уже 85%, а частку противників незалежності звести до 3–5%. І це цілком реальні речі. Головне – щоб влада твердо спиралася на державницький електорат, на громадянське суспільство – і не загравала із противниками незалежності, як це було за минулих президентів. Адже соціологічний «термометр» є одним із свідчень наявності у суспільстві таких потенційно потужних життєвих сил, які у змозі подолати російську агресію,

підступи сил Януковичівського реваншу, економічні негаразди й інші лиха» [8].

Свою гіпотезу у статті «Кінець імперії» в журналі «Новое время страны» висловив П.Олещук:

«Программная речь Путина, ради которой он слетал в Крым и которая, возможно, должна была касаться "освобождения Новороссии", превратилась в пишик. Пускай никого не смущают многочисленные информационные вбросы о том, что Россия готовится к полномасштабной войне. Факты говорят о противоположном. Во-первых, без объявления войны или какой-либо иной операции ВВХ бросает в мясорубку Донбасс кадровых российских военных, которые, конечно, и должны были бы участвовать в "миротворческой миссии", а сейчас их расходуют немного в иной ситуации и иным образом. Во-вторых, Россия систематически уничтожает инфраструктуру Донбасса. Явно не с целью потом все это восстанавливать. Думаю, конечный план сорвал ряд обстоятельств, которые в комплексе выстроились в систему, и она уже сделала открытое российское вторжение невозможным.

"Смешные" санкции постепенно начали влиять на Россию. Причем так, что стало очевидно: дальнейшего углубления РФ не переживет. Но это не значит, что будет легче. Наоборот, все входит в самую ожесточенную стадию. Путину ясно, что военным путем проблему Украины он не решит. Что из войны нужно будет выходить, и конечные задачи пока нерешаемы. Но выйти он может только как победитель, чтобы в очередной раз показать всем в стране, как он всех "победил" и подтвердил "величие". Значит, ему нужен униженный для Украины мир. Условия его озвучены. Признание захвата Крыма и внеблоковый статус для Украины. Возможно, еще какие-то символические действия. Этого бы хватило, чтобы потешить самолюбие россиян и выдать путинизму мандат существования на годы вперед.

Как этого добиться? Похоже, РФ стремится навязать Украине войну на истощение. Перемалывать в мясорубке Донбасс людей до тех пор, пока Украина не будет вынуждена пойти на уступки. Очевидно, что расчет РФ тут на то, что возможностей выстоять в войне на истощение у нее больше, чем у Украины. Сложное экономическое положение Украины будет усугубляться разрушением Донбасса. В условиях цензуры и тоталитаризма жертвы россиян будут замалчиваться. В то же время жертвы украинцев будут известны в Украине всем безразличным, а, значит, и влиять на политику. В России считают, что все это заставит украинскую власть зашататься – а, значит, и пойти на их условия. А до того они продолжают заниматься чело-веческими жертвоприношениями. Следует понимать, что действительно продолжительная война на истощение уничтожит саму Россию. Слишком слаба эта картонная империя против всего мира. Даже если этот мир будет бороться с ней и дальше нехотя, с ленцой, как сейчас.

Потому расчет на сравнительно быструю капитуляцию Украины.

Это означает, что нас ждет максимальное ожесточение войны на Донбассе, чтобы всем было жутко от последствий конфликта. Расстрел беженцев из "града" – это первый шаг на этом пути. Дальше будет страшнее – накручивание паники, истерии в обществе. Информационные атаки провокаторов. Активизация "миротворцев". Рассказы на темы ужасов войны. В случае, если Украина будет как-то справляться с этими

вызовами - градус будет повышаться. Нас ждет очень сложный период судорог картонной империи. Но не забываем одно: этим империя закапывает и себя. Конец ее уже маячит на горизонте» [11].

Варто згадати роман радянського письменника-розвідника Романа Кима «Школа примар», в якому його антигерой Даню пояснює своєму приятелю, навіть їм, розвідникам нового часу, вивчати прийоми шпигунів Древнього Китаю і ніндзя Японії:

«...в древнем Китае феодальные княжества воевали отнюдь не по собственной инициативе. В те времена существовали так называемые шуйкэ - бродячие профессиональные консультанты по вопросам политики <...> И благодаря усилиям этих шуйкэ феодальные княжества Китая беспрерывно интриговали друг против друга, заключали тайные союзы, натравливали одних на других, нападали, заключали сепаратный мир и снова готовились к войнам. Шуйкэ все время старались сохранять напряженную атмосферу, потому что, когда наступало спокойствие, спрос на них начинал падать. <...> Сейчас в разных частях света много небольших государств, так же как в Китае и Японии во времена феодальных войн. И эти азиатские, ближневосточные и африканские малые государства... ждут современных шуйкэ» [Цит. по: 13, с. 191].

Якщо світ не змінився з часів Древнього Китаю до 50-х років ХХ століття, коли були написані ці рядки, він не змінився і в останні п'ятдесят років. Гонитва за владою, грошима, марнославство і азарт як і раніше рухають світову політику. Правда, не завжди в процесі цієї гри можна передбачити результат. Якщо у світі виникне якийсь значний конфлікт, навіть у формі економічного протистояння, можна чекати, що багато країн, про які зараз прийнято говорити з легкою зневагою, несподівано можуть стати важливими фігурами на світовій шахівниці [13, с.191].

«Сьогодні Україна пожинає результати недооцінки «пріоритету історичної самоосвіти»: «Якби вона в Україні була, російський агітпроп не пройшов би таким маршрутом східними регіонами. Сьогодні це території, втрачені нашою журналістикою і нашими політиками, які говорили всі ці роки лише про себе» (Лариса Івшина, «День» №№97-98, 2014). Мабуть, тільки після відходу нинішньої влади в Кремлі, після потужної економічної катастрофи в Криму та контрастних позитивних досягнень України в усіх сферах життя останній може повернутися в лоно України. А це значить, що у нового Президента та нової влади в цьому напрямку роботи незміряно. А поки що як результат злочинно-нерішучих дій в Криму нової української влади сьогодні дійшла черга до сходу України, тобто Луганської та Донецької областей... Звичайно ж, ситуація на материковій частині відрізняється від кримської. Тут вже проводять другий місяць (!) так зв. АТО (антитерористичну операцію), яка за всіма військовими канонами (час і масштаби), за значенням, не може називатися так. Та, в принципі, не важливо, як називається операція, важливі її результати й наслідки, а вони, на жаль, поки що не надають глибокого оптимізму, бо ж продовжують гинути як наші військові, так і цивільні.

Хочеться бачити перелом в трагічній ситуації в Луганській та Донецькій областях, але він може настати тільки за певних умов: 1. Унеможливлення фінансового забезпечення терористів. 2. Перекриття кордону з РФ (а найкраще закриття зовсім). 3. Запровадження в цих

областях надзвичайного або воєнного стану. 4. Взаєморозуміння та взаємодія всіх силових структур, які беруть участь у АТО та в зміні стилю її проведення. Поки що по багатьох пунктах більше запитань, ніж відповідей. Але я впевнений, що військові дії закінчаться. Хотілося б, звичайно, щоб скоріше, але якби ж то Україна воювала лише із зовнішнім ворогом, адже відомо, що і внутрішніх у нас вистачає... Мабуть, усіх «наших воріженьків» можна умовно поділити на три категорії: ідейні і непримиренні (їх обмаль), обдурені російською пропагандою і ЗМІ (бо ж українські тут давно знищено, мов клас) – таких вже більше і, нарешті, примітивні «рыцари з большой дороги», «праща і кинджала, ножа и топора» – частіше за все це примітивний криміналітет і злочинці, яким «на шару» «брати-росіяни» підкинули зброю, яка просто не може не стріляти і стріляє. Цій «категорії» байдуже, кого вбивати, аби платили. А платять щедро... Сумнівів у тому, що врешті-решт у цьому краї настане мир, немає. Та найстрашніше, на мій погляд, почнетесь саме тоді, коли це відбудеться. Не секрет, що терористи – диверсанти з Росії та інших місць РФ – не досягли б такого успіху, аби не мали підтримки серед цивільного населення. Звичайно, така підтримка обумовлена багатьма чинниками, серед яких головні: 1. Близькість до РФ. 2. Злочинна (без перебільшення) діяльність усіх (в різному ступені, але без винятку) попередніх президентів України, а саме: Кучми – у створенні олігархічно-кланової системи правління в Україні на основі «червоних директорів», Ющенка – за бездіяльність щодо Донбасу і Криму, Януковича – як «достойного продовжателя дела» Л. Кучми у створенні олігархічно – «сімейної» вертикалі влади (як вищий ступінь грабунку країни).

Донбас був пуцений в самостійне плавання та представлений самому собі, тому й перетворився на таку собі «заповітну територію совка». Звідси зрозумілий скептицизм, а часто відверта ворожнеча до всіх подій, які відбулися у Києві на Майдані, тим паче, що їх доносили російські ЗМІ у «відповідній» інтерпретації. Тож мирне життя в цьому краї і в цілому в Україні за мирного часу, безумовно, настане, але воно чимось нагадуватиме життя сім'ї, в якій хтось з її членів тримає, як кажуть в народі, камінь за пазухою. Мені здається про виховну роботу, про перевиховання населення... Так, це все потрібні, але виховний процес – довгостроковий, а жити треба сьогодні, тут і зараз. Скільки ешелонів солі треба з'їсти, щоб порозумівся схід із заходом? Питання... Війна за таких умов, коли кількість жертв сягнула тисяч осіб, викликає жах, страх та обурення від інколи незрозумілих дій влади... Класичний випадок, коли кожен з нас на власний копил здатен до раціональних і, як йому здається, єдино правильних дій у критичній ситуації. Та в реальності все набагато складніше і багатовимірніше, бо ж задіяні фактично всі верстви населення. Згадаймо, це не перший (боюся, що й не останній) випадок, коли «браття» Росія сама в Україні провокує війну, а потім стає своєрідним «миротворцем» у цих конфліктах. Згадаймо події майже сторічної давнини (1918–1920 рр.), коли більшовицька Росія ввела свої війська (звичайно ж, як «миротворчу» силу) на територію тільки-но проголошеної УНР під приводом, що в ній іде громадянська війна. Фактично то була I Українська Вітчизняна війна проти загарбницької більшовицької Росії. Сьогодні маємо майже ідентичні факти провокацій та вторгнення Росії на територію суверенної держави Україна. Тож зважаючи на

історичні паралелі, можна сказати, що сьогоднішня неоголошена війна Росії проти України є не що інше, як II Українська Вітчизняна війна за незалежність України: маємо розуміти, що це війна світоглядів, війна ідеологій – прозахідної і євразійської» [14].

І наприкінці статті тошечки поезії.

Анатолій Марушкевич "Кацапы" [10].

Мой дед в сорок пятом дошел до Берлина,
Отец мой с Донбасса, и русская - мать.
Рожден я в Союзе. И вдруг - Украина!
И нужно учиться ее понимать.
Всё было другим - потому интересным,
Мне слог и порядок здесь был незнаком.
Слова изучал я по сказкам и песням,
И мова мне стала вторым языком.
Поля колосились - и житом, и рожью,
Над ними, как прапор, цвела синева.
Мне пели Полтава, Донецк, Запорожье,
И Львов, и Хмельницкий дарили слова.
Хохлы с москалями тут жили едино -
Такой нам порядок был Господом дан.
И стало однажды, что в смуты годину
Мы против бандита пошли на Майдан.
Мы жгли и ломали, а после - чинили,
Мы стали с колен подниматься, как раз...
Но вдруг нас и предали, и очернили -
Назвали фашисты фашистами - нас!
И взял эту ложь оправданием странным,
Россия - мой корень, опора и дух,
Не дав зарастить нам кровавые раны,
Предательски в спину ударила вдруг,
Куски отрывая - без анестезии!
И вот, презирая изменников рать,
Я, русский по крови - я против России,
Что хочет краину мою разорвать!
Меня называют фашистом с экрана,
И я - за Россию быть должен, скажи?
Я против - не русских, но против тирана,
Речей его сладких и мерзостной лжи!
За то, что хотели свободы и правды,
Мы стали врагами России? Ну вот,
Надеюсь, теперь вы действительно рады:
Я - русобандера, мутант-патриот!

Список використаних джерел

1. Парубій А. Війна Росії проти України і світу // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2014/08/6/7034046/?attempt=1>.
2. Пионтковский А. Путин намерен победить в 4-ой мировой войне // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.facebook.com/andrei.piontkovsky/posts/4666311431050>.
3. Геловани В.А., Пионтковский А.А. "Эволюция концепций стратегической стабильности. Ядерное оружие в XX и XXI веке", Москва. 1997, Второе издание Москва. 2008.
4. Форд Э. Путин-Крымский. Что дальше? / Эрик Форд. – Москва : Алгоритм, 2014. – 208 с.
5. Мельник А. Чем грозят Украине российские миротворцы // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://nvua.net/opinion/melnyk/СНem-grozyat-Ukraine-rossiyskie-mirotvorcy-7016.html>.
6. Плахонин А. Семь пятниц на неделе. «01.08–07.08.2014» // День. – 2014. – 7 авг. – С. 12.
7. Андерсен А., Бейнерте В. Провокація – як метод, агресія – як спосіб життя. Публікується з дозволу журналу Mājas Viesis (Латвія) // День. – 2014. – 8 серпня. – С.5.
8. Грабовский С. Что показывает социологический «термометр»? // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/ru/blog/politika/chto-pokazyvaet-sociologicheskiiy-termometr>.
9. Дервіш К. Майбутні класові війни // День. – 2014. – 19 серпня. – С.5.
10. Архангельский А. Чем украинская пропаганда отличается от российской // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://uainfo.org/blognews/374918-chem-ukrainskaya-propaganda-otlichaetsya-ukrainskoy.html>.
11. Олещук П. Конец империи // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://nvua.net/opinion/oleschuk/Konec-imperii-8629.html>.
12. Якубець І. Проблеми обороноздатності держави. Які національні традиції та іноземні моделі України варто взяти на озброєння // День. – 2014. – 2 вересня. – С.5.
13. Ранкс К. Мировая война XXI века / Константин Ранке. – М.: Эксмо, 2011. -256 с.
14. Фалагашвілі М. Чим закінчиться протистояння світоглядів? // День. – 2014. – 19 червня. – С. 13.